

**АКАДЕМИЯ ЗА МУЗИКАЛНО, ТАНЦОВО И ИЗОБРАЗИТЕЛНО
ИЗКУСТВО – ПЛОВДИВ
ФАКУЛТЕТ „МУЗИКАЛНА ПЕДАГОГИКА“
КАТЕДРА „ПИАНО И АКОРДЕОН“**

ГАЛИНА КОЛЕВА ДИМОВА – ГЕОРГИЕВА

**КЛАВИРНОТО НАСЛЕДСТВО
НА НИКОЛАС ЕКОНОМУ**

АВТОРЕФЕРАТ

**НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД
ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА СТЕПЕН
„ДОКТОР“**

**професионално направление 8.3 „МУЗИКАЛНО И ТАНЦОВО ИЗКУСТВО“
научна специалност „МУЗИКОЗНАНИЕ И ТАНЦОВО ИЗКУСТВО“**

**НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:
ПРОФ. Д-Р РОМЕО СМИЛКОВ**

ПЛОВДИВ, 2016

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на заседание на катедра „Пиано и акордеон“, Факултет „Музикална педагогика“ на Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство, Пловдив, състояло се на 21 декември 2016 година.

Утвърден е на заседание на Факултетния съвет на факултет „Музикална педагогика“ на АМТИИ – Пловдив, проведено на2017 година.

Дисертационният труд съдържа 212 страници с включени 88 нотни примера. Разработката се състои от увод, три глави с примери, заключение и каталог на клавирните творби, две приложения, библиография с 29 заглавия. В приложение I е описана дискографията на пианиста-композитор Економу, както и видеозаписи с изпълнения на авторски и други произведения. В приложение II е включен снимков материал. Списъкът на авторските публикации се състои от 5 заглавия.

Защитата на дисертационния труд ще се проведе на.....
2017 година , отчаса в зала на Академията за музикално, танцово и изобразително изкуство, ул. „Тодор Самодумов“ № 2, Пловдив на открито заседание на научно жури в състав:

Рецензенти: проф. Красимир Тасков, проф. Албена Димова

Становища: акад. проф. Николай Стойков, проф. д-р Ростислав Йовчев, проф. д-р Ромео Смилков

Дисертационният труд и материалите за защита са на разположение в библиотеката на АМТИИ, ул. „Тодор Самодумов“ № 2, Пловдив.

Съдържание

Увод.....	5
ГЛАВА I.....	8
ТВОРЧЕСКИ ПЪТ НА КОМПОЗИТОРА.....	
ГЛАВА II.....	16
КЛАВИРНО ТВОРЧЕСТВО НА НИКОЛАС ЕКОНОМУ.....	
2.1.Клавирните творби на Николас Економу от 60-те до началото на 70-те години.....	17
2.1.1. „Песен на свободата“ („Song of freedom“).....	17
2.1.2.Клавирната соната „Ортодоксия“ ("Ortodoxia").....	18
2.1.3.Клавирен цикъл „Детски приумици“ („Kinderlaunen“).....	18
2.1.4.Камерно творчество от 60-те и началото на 70-те години.....	19
2.2.Клавирните творби на Николас Економу от 70-те и 80-те години.....	20
2.2.1. „Прелюд“ ("Prelude").....	21
2.2.2. „Екзисосис“("Exisisis").....	21
2.2.3.„Клавирните ноктюрни на Николас Економу“.....	21
2.2.4. „Пиеса в Си бемол мажор“("Piece in B flat major").....	23
2.2.5. „Скерцо“("Scherzo").....	23
2.2.6. „На бис“("Encore").....	23
2.2.7. „Две неозаглавени пиеси“("Two untitled pieces").....	23
2.2.8. „За Мауси“("Für Mausi").....	24
2.2.9.Клавирни транскрипции.....	24
2.2.10.Камерно и вокално творчество от 70-те и 80-те години.....	25
2.2.11. Филмова музика.....	25
2.2.12. Балетна музика.....	25
2.3.Творбите на Николас Економу от последните години.....	26
ГЛАВА III.....	26
ИМПРОВИЗАТОРСКОТО МАЙСТОРСТВО НА НИКОЛАС ЕКОНОМУ.....	
3.1.Историческо развитие на музикалната импровизация (в частност на клавирната импровизация).....	27
3.2.Разлики между композиция и импровизация при Економу.....	29
3.3.„Импровизация в четири части“ от Николас Економу.....	31
3.4. Вариационни цикли за пиано на Николас Економу.....	33
3.4.1. Вариационната форма и нейното развитие в исторически план.....	33
3.4.2. „Вариации върху тема от Корели“ ("Corelli-Vaiationen") от Н. Економу.....	33
3.4.3. „Вариации върху една тема" ("Variationen über einiges Thema") от Н. Економу.....	34

3.4.4. „Валс и вариации в ре минор“ ("Walzer und Variationen d moll").....	35
3.5. Други импровизационни творби на Николас Економу, които имат звукозапис, но не са нотирани	36
3.5.1. Клавирен цикъл „В памет на Йохан Себастиан Бах“ ("Hommage a J.S.Bach").....	36
3.5.2. Клавирна творба „Лист -парафраза“ ("Liszt-paraphrase").....	36
3.5.3. „Импровизации в стил на различни композитори“ ("Improvizationen/Stilparodien").....	37
3.5.4. "Картини за пиано" ("Pictures for piano").....	39
3.5.5. "Забавна музика" ("Quatschmusik").....	40
3.5.6. „Отражения“ ("Reflections").....	40
3.5.7. Клавирна соната „Соната за Чик“ ("Chick Sonata").....	40
3.5.8. „Три пиеси за Чик“ ("3 Stücke für Chick").....	41
3.6. Клавирни импровизации в сътрудничество с други музиканти.....	41
3.6.1. „Инвенция-импровизация за две пиана“	41
3.6.2. „Сюита-импровизация“	42
3.6.3. Съвместни импровизации на трима пианисти – Ф.Гулда, Н.Економу, Ч.Кърия.....	43
3.6.4. Съвместни импровизации на четирима пианисти – Родион Щедрин, Николас Економу, Чик Кърия, Пол Гулда.....	43
Заклучение	43
Каталог на клавирните творби на Николас Економу	47
Библиография.....	50
Публикации на автора във връзка с дисертационния труд.....	52
ПРИЛОЖЕНИЕ I. Каталог на изпълнителската дискография на Економу.....	52
ПРИЛОЖЕНИЕ II. Снимков материал от архива на композитора.....	52

УВОД

Николас Економу (1953-1993) е емблематична фигура за кипърската музикална култура. Рано развил своя талант, този блестящ пианист, импровизатор, композитор и диригент осъществява по-голямата част от творческите си проекти в странство, но съумява да запази дълбоката връзка с родния Кипър и да се впише в специфичната, обособена от различни влияния традиция на острова. Върховите постижения на световните концертни подиуми, цялостната звукозаписна дейност, оригиналното композиторско наследство и, не на последно място, удивителните качества на собствената му личност го утвърждават като най-ярък представител на кипърската клавирна музика от втората половина на ХХ век. Въпреки краткия му жизнен път, притегателната мощ на неговото изкуство продължава да се възприема като своеобразна артистична „експлозия“ и неминуемо напомня трагичната съдба на други рано угаснали поети и музиканти. Известен на широката публика предимно като забележителен интерпретатор с международна кариера, пианистът оставя редица собствени съчинения, които все още са непознати дори за професионалните среди. Причините за това са свързани с обстоятелството, че приживе е издадена много малка част от творбите му. Повечето от произведенията на Економу не са нотирани, а съществуват само на запис, други се обработени и нотирани, но са в единични екземпляри, които се пазят в архивите на фондацията „Николас Економу“ в град Лимасол, Кипър.

Основен мотив за изследването е общуването с творчески личности от рода Економу и възникналата от това възможност за достъп до архива, както и поради факта, че авторката работи и живее в Кипър. Близките приятелски взаимоотношения със семейството и роднините на Николаас Економу, интервюта и разговорите с тях допълнително стимулираха работата върху дисертационния труд. През 2005 година с група ученици от Интернационалното училище в Пафос, участвахме в проект на ЮНЕСКО за културното наследство на града. Темата ни беше творчеството на Николаас Економу и с нея спечелихме първа награда. Всички материали бяха предоставени на фондацията и на майката на композитора. През 2013 година се навършиха *60 години* от рождението му, което бе нов стимул за работата по труда.

Цел на настоящата разработка е да се направи първо в света цялостно теоретично изследване на клавирното творчество на композитора. Дисертационният труд се позовава на публикувани статии, очерци, лекции, организирани от фондацията „Николас Економу“, интервюта с неговата майка, покойната вече Хариклия Економу, със сестра му – пианистката Таня Економу, с племенника му – пианиста Николаас Константину, както и на материали, публику-

вани в официалния сайт на фондацията. Много важен за проучването беше документалният филм на режисьора Стийв Склер „Спомняйки си Николас Економу“, завършен през 2012 година, който разкрива множество факти и премълчани истини за живота и смъртта на композитора.

В България вече е правена една научна разработка за Економу от кипърската дипломантка Силвия Цикури. Озаглавена „Живот и творчество на Н. Економу“ и с научен ръководител проф. д-р Емилия Коларова, тя е защитена в НМА „Проф. Панчо Владигеров“ – София през 2003 г. Майката на Николас Економу изрази съжаление, че дипломната работа (на български език) не е предоставена на архива на фондацията.

Обект на настоящето изследване е клавирното наследство на Николас Економу, разгледано през призмата на цялостното му музикално творчество. В изследователския метод са застъпени наблюдения върху различни аспекти на клавирната мисъл и произлизащата от нея проблематика.

Предмет на дисертацията е обхващане и систематизиране на клавирните творби на композитора. Търси се, чрез структурно-композиционен анализ на творбите, обобщаване на някои от изразните средства, типични за музикалния език на Економу, особености на импровизаторското му майсторство, както и осъществяване на *първи каталог* на творчеството за пиано. Трудностите в работата произтичат от факта, че твърде голяма част от клавирното наследство на Н. Економу се състои от незаписани нотно клавирни творби с импровизационна конструкция, (но със съществуващ авторски звукозапис), или компютеризирани нотни издания с голямо разминаване със звуковата стихия, която струи от клавирното изпълнение на Економу, или неанализирани манускрипти, забравени може би поради липсата на авторско изпълнение. Дори и при наличието на ясно издаден авторски нотен текст и композиторски звукозапис, специфичното пианистично мислене на Николас Економу затруднява дълбокото аналитично навлизане, поради стремежът му за всеобхватно стилистично многообразие, при това търсено с импровизаторски концертен замах.

Основна задача на разработката е запознаване с клавирното наследство на Николас Економу на по-широк кръг изпълнители и изследователи, популяризиране на творчеството му, включването му в концертния репертоар и в учебно-образователния процес.

В настоящето изследване, за първи път, се прави опит за **периодизация** както на авторското клавирно творчество на композитора, така и на камерното му наследство, включително обработките и транскрипциите за две и четири пиана, както и клавирно-оркестровите му произведения. Тази периодизация е базирана не само на промените в живота му, но и на обективни изменения в

стила му на работа, в развитието на композиционния метод, както и на постепенна промяна в творческите и естетически търсения на композитора.

През целия си живот Економу изпитва силен стремеж да излезе от рамките на едно творческо амплуа – това на концертиращ пианист-виртуоз. Той основава оркестрови формации, ансамбли, дирижира, композира, пише поезия, организира фестивали. Изявява се като един истински „радетел” на кипърската музикална култура, съзнавайки колко ограничен е музикалният живот в родината му.

Друг важен фактор, който силно повлия на изследователския интерес към композитора Николас Економу е близостта между българската и кипърска фолклорна музика, особено ярко изразена в неравноделните размери и модалността на някои от клавирните му произведения. Има чуждестранни композитори, които дори след дълго изследване продължаваме да ги чувстваме „чужди”. При Економу е точно обратното – не ни напуска усещането за родство с българска клавирна музика, и като характер, и като изразни средства.

Изследването върху клавирното наследство на Николас Економу се състои от **увод, три глави, заключение и библиография**. Включени са *две приложения*, **88** нотни примера, илюстриращи анализите, **Каталог** на творбите, както и справка за публикациите по темата на дисертацията.

В **Първа глава** се представя живота и творческия път на композитора. Биографията му е изпълнена с ярки и понякога разнородни събития, отразяващи една неповторима индивидуалност.

Във **Втора глава** се прави опит за периодизация на творчеството му и се разглежда по-изчерпателно клавирното творчество на Николас Економу от изпълнителска позиция. Като подглава са разгледани клавирните транскрипции на автора на известни оркестрови произведения, неговото камерно творчество с акцент на клавирната партия на някои от тези творби, както и неговата балетна и филмова музика.

В **Трета глава** се изследва по-подробно на една важна особеност на клавирното мислене на Економу. Това е неговото гениално импровизаторско майсторство, което търси изненадващи находки на интересни фактурни и ритмически структури и тяхното развитие в неговите клавирни импровизации.

Непосредствено след това е приложен **Каталог** на всички клавирни съчинения на Николас Економу, който е съществена част от изследването. В библиографията са включени **29** заглавия. В **приложение I** е описана дискографията на пианиста-композитор Економу, както и видеозаписи с изпълнения на авторски и други произведения. **Приложение II** съдържа снимков материал.

Настоящото изследване е актуално с представянето на творчеството на една изключителна индивидуалност и цели да събуди интереса към самобитното музикално наследство на една малка островна страна – Кипър, чиято музикална история следва не особено ординарна траектория на развитие. Николас Економу е един от ярките представители на съвременната композиционна школа в европейски аспект.

Професионалните му връзки с такива забележителни изпълнители като *Марта Аргерих*, *Фридрих Гулда*, *Чик Къррия* и редица други световно известни музиканти са неразделна част от развитието на твореца. Тук трябва да се подчертаят някои изключително ярки качества на неговия изпълнителски стил като топъл, красив тон, отчетливо поднесен с артикулационно богатство, добре очертана динамична скала на изграждане и затихване. Всичко това – поднесено с южна страст, органично чувство за мярка и неизчерпаемо вдъхновение.

В неговите импровизации по необичаен начин си дават среща средиземноморския му темперамент с руската звукова експресия, както и детайлизираното артикулационно богатство, характерно за немската школа. Очарованието му на творец се допълва и от създадената от него популярна, филмова и попмузика. Николас Економу композира повече от **400** вокални песни, някои публикувани не от негово име. Подобна е съдбата и на неговото авторско клавирно творчество. Една голяма част е останала неиздадена, даже без манускрипти. Едва в началото на ХХІ век някои от тези творби, които съществуват в записни копия, са нотирани, компютъризирани и издадени в единични екземпляри от различни музикални разшифровчици.

Така от големия айсберг на неговото творчество, ние виждаме една ледена отломка, която не се топи дори и днес покрай кипърските брегове. Щом 23 години след неговата смърт тези творби се открояват така ярко в звуковата пъстрота на ХХІ век, става ясно, че говорим за гений.

Глава I

Творчески път на композитора

Тази глава разглежда условията и факторите, които изграждат личността на Економу както и отражението, което те оказват върху творчеството му.

Николас Економу е роден на 11 август 1953 година в град Никозия, столицата на остров Кипър в прогресивно и образовано семейство. Николас произхожда от известния род Економу, дал на кипърската култура множество архитекти, художници, учители и просветители, чиито корени тръгват от Кисонерга, село близо до град Пафос.

Първият контакт на Николас с музиката е на 5 годишна възраст, когато родителите му, любители на класическата музика, вземат решение да го насо-

чат към едно по-творческо обучение и го записват на уроци по пиано при близката им роднина Рица Економу.[26]

Много скоро детето изненадва всички, особено учителката си, със своите импровизации и кратки композиции за пиано. Тя все още помни изумителния тон и дълбочина на звукоизвличането му, както и лекотата, с която малкият Николас транспонира произведенията, които учи, без никой да му е показвал как се прави това. [7]

По съвет на известния кипърски композитор Солон Михаелидис, обучението на талантливото момче е прехвърлено на Йоргос Арванитакис. През 1963 година, когато е само на 10 години, дирижира оркестъра на Гръцката музикална академия в Никозия, а през декември 1964 година спечелва първа награда на конкурса за млади пианисти „Кети Папайоанну” в Атина.

През следващата 1965 година, на дванадесетгодишна възраст, далеч от семейство и родина, Николас започва обучението си в Москва, период, който ще продължи седем години. В музикалното училище той се занимава с Нина Емелянова и с нейната асистентка, Рима Хананина. Влиянието на този период от живота му оставя трайни и незаличими следи. Николас усвоява езика много бързо и говори без никакъв акцент, а неговата истинска страст е руската музика. Тези, които са го чували да свири Чайковски, Мусоргски, Рахманинов и Скрябин, веднага усещат дълбокото му познание и разбиране на руската душевност и светоусещане.

През 1969 година Економу започва подготовка за престижния конкурс „Чайковски”. [25] Само след една година подготовка, през юни 1970 година, когато Економу е едва 16 годишен, той взема участие в конкурса, печелейки много положителни отзиви от пресата, радиото и телевизията. Въпреки това, фактът че не печели награда, дълбоко го огорчава. Участието му в конкурса „Чайковски” е и първото му сериозно разочарование по трудния и стръмен път на концертиращ пианист, в чийто свят се изисква не само голям талант и трудолюбие, но и много други качества като последователност и търпение в преследване на високите цели, както и създаването на подходящ имидж. Липсата или подценяването на тези качества в характера на твореца оформят една тенденция, която бележи жизнения и творчески път на Економу с някаква неудовлетвореност и дори, може да се каже, трагичност в разминаването между очаквания и реалност, довела и до ранната му кончина.

Същата година той започва да учи в Московската консерватория, (приемните изпити е покрил още на 16 годишна възраст), която обаче внезапно напуска през 1972 година, без да се дипломира. Економу заминава за Западна (по това време) Германия и като главна причина за решението си изтъква несъгласието си със съветската пропаганда и ограниченията в миорогледа. Всъщност

Николас никога не дава задоволително обяснение за внезапното си напускане на така обичаната Москва. Близките и приятелите му предполагат, че главната причина е жестокото разочарование от конкурса „Чайковски”. [8]

По време на следването си в Москва Економу пише „Дивертименто №1-Бахиана” (1969) за септет (две цигулки, обой, виолончело, кларинет, виола и флейта), както и „Дивертименто № 2“, опус 4 (в стила на Моцарт) (1969) за струнен квинтет (две цигулки, виола, виолончело и контрабас). Тези творби, въпреки ученическия си характер, му помагат да се научи да оркестрира. През целия си творчески живот, композиторът предпочита камерните форми пред големите симфонични състави.

Като ученик, а после като студент той създава „Песен без думи, опус 3, №1” за цигулка и пиано (1969), соната за пиано в четири части „Ортодоксия”(1970), клавирната композиция, „Песен на свободата”(1970). Така още в този първи композиторски период личи афинитет към любимия инструмент на Економу – пианото. Това е инструментът, на който той става музикант, израства като концертиращ артист и достига високо майсторство като композитор.

На 16 годишна възраст той изпълнява своя клавирна композиция, както и клавирна соната на Родион Щедрин, пред самия автор. След изпълнението, Щедрин поздравява младия изпълнител за проникновеното му вникване в характера на сонатата. Големият композитор е изумен, че Николас никога не е вземал уроци по композиция и намира собствената му творба много добра като концепция и форма. За съжаление в архива не е отбелязано кое произведение е изпълнил. [26]

Към края на следването си в Московската консерватория, през 1971 до януари 1972, Николас написва първия си цикъл от музикални пиеси „Детски приумици” („Kinderlaunen”), по-късно наречен „Детски етюди” („Kinder-Etüden”). Цикълът е посветен на любимата учителка на Економу, Рима Хананина. [8] Създаването на пиесите съвпада със сложните взаимоотношения между Николас и неговата преподавателка, която е била дълбоко обезпокоена от решението му да напусне консерваторията.

Първоначално Николас се установява в Дюселдорф, а след това се премества в Мюнхен, [11] Първият му концерт е на 12 януари 1973 година в град Кьолн, където жъне изключителен успех. Местната преса коментира събитието със заглавие „Кипърски огън”. Скоро след това, на 6 май 1974 година, младият пианист участва в английския „Бахов фестивал”, който се провежда в залата „Пърсел” в Лондон. По-късно през май 1974, Економу изнася рецитали в Оксфорд и после в Кеймбридж.

Приятелствата на композитора наистина заемат важно място в неговия живот, но връзките му с известни личности никога не са били самоцелни, а са

по-скоро източник на вдъхновение и сътрудничество и отразяват духовните му търсения. Един от приятелите му в Дюселдорф, е британският дипломат и поет Майк Рейнолдс. Економу работи върху песенен цикъл по негови стихове, после го оставя недовършен и се завръща към него доста по-късно, към края на живота си.

В музикалната академия в Мюнхен той учи пиано при известния клавирен педагог Лудвиг Хофман и композиция при Вилхелм Килмайер. Сухата рутина на ежедневни упражнения, която той наблюдава при студентите на Хофман е много чужда на страстния и непреодолимо емоционален темперамент на музиканта.[11] Същата огромна дистанция Николас чувства между виждането на Килмайер върху съвременната немска музика и собственият му интерес към руските и византийските традиции.[11] Само след година, въпреки че му е отпусната стипендия, Николас напуска академията в Мюнхен.

Известно време работи към звукозаписно студио, където пише песни в стил рок и поп, създавайки над 400 композиции (според последни проучвания на фондацията). Само 62 от тях са доказано негови, останалите са неизвестни. Собственикът на студиото обаче бързо разбира, че въпреки очевидният талант за песни, истинското призвание на Николас не е в популярната музика. В продължение на три години той подкрепя младия музикант материално като му плаща заплата, помагайки му да наблегне на концертната и композиторската му дейност.[8]

Кураторът и негов близък приятел, доктор Елмар Зорн твърди, че Николас не се опитва да се включи в музикалния живот на Мюнхен, а създава свой собствен такъв чрез поддържане на музикален салон заедно с Марица, младата си съпруга от американо-гръцки произход.[11]

По времето, когато Зорн и Економу се сближават, семейството живее в просторен апартамент на улица „Линдвурм“ и е създадо забележителен кръг от приятели и почитатели на Николас. В него влизат писателят Готфрид Кнап, музикалния историк Андреас Елснер, режисьорите Клаус Восвинкел, Маргарете фон Тротта, Волкер Шльондорф и Максимилиан Шел, както и много други.[6] През 1976, от брака му с Марица, се ражда и единствената му дъщеря, Семели, с която остава в много близки отношения до самата си смърт.

Мюнхен през 70-те години се оформя като един своеобразен културен център, където името на Николас Економу започва все повече да се налага не само сред шепа интелектуалци, но и сред широката публика. Той постепенно започва да чувства силно разочарование от равнодушието на мюнхенските концертни агенции, които така и не му предлагат договор, въпреки че очевидно е музикант от голяма величина. По същият начин и звукозаписната индустрия остава равнодушна. Амбициите на Николас са насочени към всемогъщата

по това време „Дойче грамофон”. Когато идва време да се реши на кого да се даде международна кариера, на Иво Погорелич или на Николас Економу, според неназован източник, упоменат от д-р Елмар Зорн, звукозаписната компания решава в полза на Иво Погорелич, тъй като той има по-продаваем имидж на денди.[27]

Виждайки, че очакванията му не се сбъдват, Николас Економу скоро избира друга стратегия, за да осъществи своите собствени идеи. През 1977 година Економу основава формацията „Солистичен ансамбъл” („Solistenensemble”), за която пише „Кипърски картини” за октет и „Кипърски танци” за септет. Произведенията носят белезите на кипърската фолклорна музика и имат сюитен характер. В избора на инструменти в октета, Економу се е старал да представи всяка оркестрова група. В ансамбъла има една цигулка, контрабас, кларинет, фагот, тромбон, пиано и ударни инструменти.

Същевременно в сюитата „Кипърски танци” пианото не е включено в инструментите на партитурата. Економу представя ансамбъла не само в множество концертни зали, но и на открито, дори и в циркови палатки.[11] Целта на тези концерти е била популяризиране на кипърската култура, а живият интерес на публиката свидетелства за успеха както на композитора, така и на изпълнителя Николас Економу.

Клавирното творчество на композитора през периода, прекаран в Германия, е много разнообразно като жанрове. В годините между 1972 и края на 80-те, Економу създава множество произведения за пиано, от кратки пиеси като „Прелюд” (11/8/1972), „На бис” („Encore“) (1974), „Екзисосис” („Exisisis“) (1975), „Две пиеси без заглавие”, „За Мауси”(1984) до по-мощни творби като „Валс с вариации в ре минор”, „Композиция в си бемол мажор”, „Вариации по Корели”, „Скерцо”, пиесите „Картини за пиано”, „Отражения”, клавирната сюита „Импровизация в четири части”, цикълът „Осем ноктюрни”, поредицата от 15 кратки пиеси „В памет на Бах” и много други.

Някои от композициите имат дата на създаването, но голяма част от тях не са датирани. Творбите са отнесени към този период, въз основа на техния стил и характерни особености на изложението. Разговорите със сестрата на композитора, пианистката Таня Економу, помогнаха за приблизителното датироване на част от произведенията. Някои творби са създадени сякаш на един дъх, над други авторът работи в продължение на дълъг период от време, понякога години. [5]

През 1978 година, в сътрудничество с културния център на Мюнхен и Д-р Елмар Зорн, Николас организира „Кипърска седмица”, която се провежда в град Мюнхен, с участието на музиканти, актьори, художници, скулптори. Като признание за неговия принос към културния живот на баварската столи-

ца Мюнхен, Економу е удостоен през 1979 година с наградата за „Най-добър изпълнител на годината“ („Förderpreis der Landeshauptstadt München für Interpretierende Kunst“).[26]

Една от най-успешните му идеи през 80-те години е организирането на Мюнхенския пиано фестивал, който е предшестван от запознанството с джаз пианиста Чик Кърия. Вдъхновен от това сътрудничество, Економу композира миниатюрите „Три пиеси за Чик Кърия“, които са нотирани след смъртта на композитора и „Соната за Чик“, която съществува на запис. Творбите са дълбоко повлияни от джаза и от съвременните тенденции през втората половина на XX век. [11]

Малко по-късно Чик Кърия и Николас Економу се появяват заедно на подиума на „Конгресхале“ в Дойчес Музеум. Този пиано диалог посява семената на първото „Клавирно лято“ („Klaviersommer“), което се провежда през 1982 година. Економу не само дава идеята за събитието, но взема и активно участие като изпълнител. Той свири заедно с Чик Кърия, както и с Марта Аргерих. Следват серия от легендарни концерти, в които изпълнителите осъществяват не само самостоятелни концерти, но и си взаимодействат по много интересен и творчески начин. За щастие, концертите са записани и като звук, и като картина и са излъчени по телевизионните канали по целия свят под лаконичното заглавие „The Meeting“ („Срещата“). Въпреки съчетаването на разнородни стилове, съществува единство, което се осъществява на принципа на играта и спонтанността във взаимодействието между пианистите. Импровизациите на Економу, доста „по-класически“ от на другите двама, са белязани с виртуозност и разкриват солидните му познания в областта на класическата музика.

В интервю за телевизионния канал РИК 2, взето буквално дни преди смъртта на композитора, Николас Економу споделя, че фактически този тип концерти-импровизации са били експериментирани за първи път по време на най-ранното издание на „Klaviersommer“ през 1982.[8] През 1983 година, по време на следващото издание на „Klaviersommer“, е осъществена още една забележителна „среща“, на която този път е поканен бележитият руски композитор Родион Щедрин. Николас Економу, Чик Кърия, Родион Щедрин и Пол Гулда (синът на Фридрих Гулда) импровизират на четири пиана по време на концерта им в Мюнхен. Идеята за съвместната творба е на Родион Щедрин, който я озаглавява „В памет на Шопен“ („Hommage to Chopin“) и определя формалната ѝ структура. Произведението е изпълнено с цитати от пиеси на Шопен, вплетени в импровизаторската тъкан на този своеобразен музикален паметник.

Всичко това разкрива търсещата и вечно неудовлетворена природа на твореца, който се стреми да разшири диапазона на творческите си изяви, експериментирайки с тотално нови форми на музициране.

За известно време сътрудничеството на Николас Економу с Чик Къррия довежда до известен интерес от страна на звукозаписната компания „Дойче грамофон“, която издава плоча под заглавието „На две пиана“.

През този изключително продуктивен период, Економу създава множество обработки на класически произведения, една от които е брилянтната версия за две пиана на балета „Лешникотрошачката“ на Пьотр Илич Чайковски, записана и издадена отново от „Дойче грамофон“ в изпълнение на Економу и Марта Аргерих. Същевременно друга прекрасна обработка на „Годишните времена“ на Антонио Вивалди за четири пиана остава неиздадена дори и след смъртта на композитора. [26]

Още едно свидетелство за сътрудничеството на композитора с „Дойче грамофон“ е записа на „Симфонични танци“ на Сергей Рахманинов в изпълнение на Николас Економу и Марта Аргерих. Подкрепата на знаменитата пианистка значително стимулира творческите изяви на Економу като развива неговите интерпретаторски качества, давайки им нова насока, това на клавирно-то дуо. В началото на 80-те години, Економу намалява изпълнителската си дейност и се насочва предимно към композиране. Той пише много филмова музика, създавайки партитурата за филма на Маргарете фон Тротта „Мариане и Юлиане“, известен и под името „Die bleierne Zeit“ („Оловното време“), спечелил „Златен Лъв“ на филмовия фестивал във Венеция през 1981 година, „Давид на Донатело“ през 1982 за най-добър чуждестранен филм, както и много други награди. Николас пише музиката за още два други филма на Маргарете фон Тротта, „Чиста лудост“ (1983) и „Роза Люксембург“ (1986), също придобили международно признание. Филмът „Недостижима близост“ (1984) е филм, в който фон Тротта участва като сценарист, а Николас пише музиката. [11]

Економу работи също така и с именития германски режисьор Максимилиан Шел, създавайки музиката за документалния му филм „Марлене“ (1984), посветен на Марлене Дитрих. [11]

Николас Економу композира музика за около 15 филма, осем от които са придобили известност. Музиката за всички е създадена през 80-те години и освен упоменатите по-горе включва и музика за телевизионните филми „Станции“ (1982) и „Карантина“ (1989) както и за документалния филм на Вадим Глоуна „Чехов в моя живот“ (1985).

След 1986 година, Николас, напълно се оттегля от обществения и културен живот на Мюнхен, решен да се посвети предимно на композиране. През

последния период от живота си той изнася само един рецитал, през 1992 година, с Леонид Чичик. Една особеност на живота на Економу е, че е смятан за не достатъчно „маркетингова“ фигура, която е трудно да сложиш в рамка и да превърнеш в продукт, който се продава. [27]

Трудна е и неговата история с „Дойче грамофон“, за която се споменава по-горе. Въпреки че компанията не го избира за главна фигура, тя все пак му предлага договор за солов компакт диск, в който включва две творби, които съпътстват кипърския пианист и композитор, а това са „Картини от една изложба“ на Модест Мусоргски и „Крайслериана“ на Роберт Шуман. Творецът чувства особена близост с налудничавата личност на музиканта Крайслер. Текстът, който Економу пише за компакт диска показва дълбокото му разбиране на същността на германския романтизъм. [26]

През 1983 година баварската телевизия създава документален филм за Николас Економу, дълъг повече от час, в който той е показан във всички аспекти на артистичния си живот. Този своеобразен филмов портрет е наречен „Крайслериана“ и е режисиран от Клаус Фосвинкел. [26]

Економу аранжира също така „Годишните времена“ на Антонио Вивалди за четири пиана, версия към която много изпълнители са проявявали интерес.

През 1983-84 година американският авангарден режисьор Робърт Уилсон ангажира Николас Економу, наред с композитори като Филип Глас, Дейвид Бърн, Гевин Брайърс и Джо Конго да напише един от актовете на огромния мултимедиен проект за опера, наречен „Граждански войни“. Проектът е трябвало да бъде представен на откриването на Олимпийските игри през 1984 година в Лос Анжелис, но е отменен поради липса на достатъчно средства. Запазени са няколко части от музиката на Николас Економу и това са сюитите „Лос Анжелис“, „Лабиринт“ и „Станции“, които са представени в Париж. [21]

В края на 80-те години Економу все по-често са завръща в родния Кипър, където окончателно се установява в началото на 90-те, изнасяйки множество концерти и осъществявайки редица проекти. Някои от последните му концерти са записани от кипърската телевизия РИК и излъчвани многократно.

През февруари 1992 година, Николас Економу организира във Венеция, първия от серия пиано фестивали „Пианисти нон соло“, които възнамерява да продължи и в други европейски столици. В последната година от живота си Економу силно намалява композиторската си и концертна дейност, а близките и приятелите му чувстват, че една цялостна личностна неудовлетвореност взема превес. Николас често разпилява времето и енергията си с множество неосъществими проекти. По думите на агента му, той престава да учи нови произведения и е много трудно да му се организират концерти. [25]

За всичко това допринасят пряко и косвено проблемите, които композитора има в личния си живот (разводът му с *Марица Економу*, а след това раздялата със спътницата му *Мая Хофман*, известна колекционерка на изкуство и меценат), както и вечно неудовлетворената и търсеца личност на твореца, изпълнена с противоречия. Економу е мислител по природа и изразява много от мислите и идеите си в литературни творби, в поезия и проза. Той има тънък усет за словото и оставя много поетични творби. Николас е гражданин на света и отказва да приема границите в географски и артистичен смисъл. Въпреки че прекарва голяма част от живота си в странство, той се чувства кипърец с всички характеристики на средиземноморското население. Честен и директен, той винаги е бил много уважаван в родината си. [26]

В последните години от живота си Економу работи над проект за рок-опера по стихове на Майк Рейнолдс, наречена „Кулата”. Проектът е бил в доста напреднала фаза по отношение на структурата и либретото, но за съжаление малко музикални откъси са запазени.

На 29 декември 1993 година Економу работи до късно в звукозаписно студио в Никозия. Шофирайки обратно за Лимасол в силно мъгливо време, той загубва контрол над автомобила, катастрофира и умира. Тогава композиторът е само на 40 години. Приживе Николас многократно изразява желанието си да бъде погребан в село Кисонерга, откъдето произхожда известният кипърски род Економу. Семейството уважава тази му молба и го погребва в близост до прадедите му.

Глава II

Клавирно творчество на Николас Економу

Клавирното творчество на Николас Економу може да бъде разгледано в **три основни периода**, които са свързани както с промените в личния живот на композитора, така и с изменения в творческия почерк и търсенията му. В изследването се прави опит за периодизация, който е първият по рода си и е базиран на внимателно и детайлно изследване на тези промени.

Първият период е тясно свързан с обучението на композитора в Москва от 1963 до средата на 1972 година, когато той се заселва в Германия. Това е много интензивен период на търсене и изследване на творбите на множество значими композитори, години, в които Економу търси своя „глас” посредством имитиране на различни стилове и експериментиране със сонорно-алеаторни похвати.

Вторият период обхваща годините между 1972 до края на 80-те години, които композиторът прекарва в Германия. Това е също много интензивен период, свързан и с активната му концертна дейност. Економу задълбочено изу-

чава западноевропейската традиция от втората половина на XX век. През 80-те години, композиторът експериментира с нови форми на музициране, пише много филмова музика. Активната му и успешна изпълнителска кариера води до творчески сътрудничества, които подтикват Економу да създаде клавиристите си аранжimenti.

Последният, **трети период**, обхваща годините между 1990 г. и 1993 г., когато Економу окончателно се завръща в Кипър и е изпълнен с недоволство и желание да разшири творческите си търсения. Композиторът е набелязал множество проекти, които цялостно не успява да реализира. Клавирните произведения, които той се опитва да създаде остават незавършени. Преобладават неговите импровизационни търсения на пианото. Това е изключително кризисен период от живота му, от който за съжаление Николас Економу никога не излиза и който довежда до ранната му смърт.

2.1.Клавирните творби на Николас Економу от 60-те и началото на 70-те години

Клавирните творби от първия период в творчеството на Николас Економу, които създава като ученик, а после и като студент в Московската консерватория са клавирната композиция „**Песен на свободата**” (“**Song of freedom**”) (1970), сонатата за пиано „**Ортодоксия**” (“**Orthodoxia**”) (1970), клавирният цикъл „**Детски приумици**“ (“**Kinderlaunen**”) (1972) и редица кратки пиеси. Необходимо е да се отбележи, че тези произведения поразяват със зрелостта и новаторството си. Те носят много от белезите на кипърската фолклорна музика, но същевременно бележат и нов етап в едно по-съвременно третиране на фолклора като средство на изказ, не само символ на етническа принадлежност и идентичност. 60-те години са преломна епоха, в която модернизмът става част от търсенията на творците в изобразителното изкуство и музиката на Кипър. В този контекст, композиционните търсения на младия Николас Економу продължават линията на модерност и експерименталност в съвременната кипърска музика, но същевременно очертават и неговия самотен талант.

2.1.1.„Песен на свободата”(„Song of freedom”)

Клавирната пиеса „**Песен на свободата**” е създадена през 1970 година. Тя е посветена на архиепископ Макариос III, първият президент на младата Република Кипър (основана през 1960). Пиесата има тържествен характер, изпълнена е с националистичен патос и възпява свободата като изконно човешко право.

„Песен на свободата” никога не е издавана, но с помощта на фондацията „Николас Економу” е компютърно обработена от ръкописа и съществува в печатен вид, осъществен от племенника на композитора, пианистът Николас

Константину през 2002 година. [15] Пиесата е записана в изпълнение на самия композитор на 10/2/1972 година в студиото на РИК (кипърската национална телевизия и радио) и е излъчена в предаване за младия талант Николас Економу. „Песен на свободата” също така е записана от кипърско-френския пианист Киприен Катсарис на 7/3/1994 година за проекта му „Албум на пътешественика” (“Album d’un Voyageur” Vol.1: Europe), издаден от звукозаписната компания „Пиано 21“.

2.1.2. Клавирна соната „Ортодоксия” („Ortodoxia”)

Соната за пиано „Ортодоксия“, което в превод означава „Православие“ е мащабно, експериментално произведение, създадено през 1970 година. Подобно на „Песента на свободата“, творбата е създадена в период на изострени етнически стълкновения, които съпътстват историята на все още прохождащата, неукрепнала държава Кипър, свидетел на които е младият композитор. Економу посвещава това произведение отново на архиепископ Макариос III, очевиден кумир на композитора.

Творбата е наречена соната, но въпреки наличието на няколко части с контрастен характер, съществено се различава от установената сонатна форма и има по-скоро епизодична структура. Произведението се изпълнява почти без прекъсвания и е трудно да се раздели на фрагменти, които да бъдат изсвирени концертно като самостоятелни части.

„Ортодоксия” е значително по-трудна от всички останали пиеси, написани от композитора през първия период от творчеството му не само технически, но и интерпретационно. В нея за първи път Економу експериментира с алеаторни похвати, създавайки епизоди със забележителен сонорен ефект. Откривайки връзката между кипърския фолклор и алеаторния начин на изразяване, той базира тези части на свободна безмензурност, условно обозначени ритмични стойности и импровизационност. Сонатата „Ортодоксия“ е изпълнявана от самия автор, но не съществува на авторски запис. Кипърската пианистка Урания Менелау представя сонатата през 2008 година в Прага.

2.1.3. Клавирен цикъл „Детски приумици” („Kinderlaunen”).

Това произведение за пиано е една от най-значимите творби от първия период на творчеството на композитора. Николас Економу изпълнява цикъла „Детски приумици“ концертно през 1982 година в рамките на фестивала „Клавирно лято“ в Мюнхен под заглавието „Шестнадесет етюда за деца“. Така това съчинение е наречено по-късно „Детски етюди“. Написан през 1971 и завършен през януари 1972 година, по време на следването на Николас Економу в Московската консерватория, цикълът от 16 пиеси е посветен на любимата учителка на композитора Рима Хананина.

Албумът съдържа причудливи пародии, написани сякаш на един дъх импровизации, колоритни и жизнерадостни пиеси, много от тях са стилистично издържани в духа на технически етюди, но и същевременно съдържащи елементи на много сериозни творби. Разнородни по своята техническа виртуозност, те могат да бъдат преподавани на различни възрастови групи. Отделните пиеси са в ярък контраст, а цялостната организация, както и танцовият характер на етюдите напомня на сюитен цикъл.

Пиесите от „Детски приумици“ са подходящи не само за обучение, но и за репертоара на зрелия пианист. Ян Волф Мюлер обобщава това в статията си за „Neue Musikalische Zeitung“: „Цикълът се състои от 16 разнородни по характер пиеси. „Детски приумици“ е заглавие, което отрежда място на албума в т.н. „детски репертоар“. Обаче това заглавие е и подвеждащо що се отнася до техниката и сериозността на музикалните идеи.“ [18]

Първият запис на целия цикъл е в изпълнение на самия композитор и датира от 12/8/1971 година. Излъчен е по кипърското радио на 13/4/1972. Съществува видеозапис от концерта, в рамките на „Мюнхенско клавирно лято“, през 1982 г. В него Економу поражда с виртуозността, остроумието и разнообразието от пианистични техники, както и с яснотата на изказа и дълбочината на звукоизвличането. Това са първите характеристични етюди, написани от кипърски композитор.

2.1.4. Камерно творчество от 60-те и началото на 70-те години

Освен клавирни творби в този особено интензивен период на обучение и експериментиране, Економу създава „Дивертименто No 1-Бахиана“ (1969) за две цигулки, обой, виолончело, кларинет, виола и флейта, „Дивертименто No 2, опус 4 (В стила на Моцарт)“ (1969) за струнен квинтет (две цигулки, виола, виолончело и контрабас), както и пиесата „Песен без думи“, ор.3, No 1 за цигулка и пиано. В тези все още ученически опити постепенно се оформя стилът на композитора, той се учи да оркестрира и борава с различни инструменти.

Изводи: след прегледа на клавирните и камерни творби от първия период могат да се направят следните изводи:

- Ранните творби на Николас Економу са една от първите прояви на модернизъм в кипърската клавирна музика;
- Композиторът мисли и се изразява „клавирно“, защото пианото е неговата „медия“, т.е. той не само добре познава особеностите на инструмента, но и съумява да създаде творби с клавирна естетика;

- Творецът интерпретира новаторски различни метроритмични проблеми, свързани с неравноделните размери и безмензурните метрични формули в кипърския фолклор;
- Николас Економу е един от първите кипърски композитори, които експериментират с алеаторни-сонорни техники още в началото на творческия си път.

2.2.Клавирните творби на Николас Економу от 70-те и 80-те години.

Вторият период от творчеството на Економу се оформя през годините между 1972 до края на 80-те. Това е период, свързан с утвърждаването му като композитор и пианист в Германия и по-специално в културата на западна Европа. Много от произведенията са открити в архивите на автора след неговата смърт без да носят определена дата, други композиции са записани само звуково в изпълнение на самия него и нотирани отново след смъртта му, което превръща работата на изследователя в истинско изпитание.

Клавирните творби от 70-те и 80-те години са изключително разнообразни като форма и фактура. Николас Економу създава множество кратки композиции като **„Прелюд“** (11/8/1972), **„На бис“** (1974), **„Екзисосис“** (1975), **„Скерцо“**, **„Пиеса в си бемол мажор“**, **„Валс и вариации в ре минор“**, **„Две пиеси без заглавие“**, **„За Мауси“**(1984), миниатюрите **„Три пиеси за Чик“**, пиесата **„Отражения“**, а също и по-мощабните **„Вариации върху Корели“**, **„Вариации върху една тема“**, клавирната сюита **„Импровизация в четири части“**, цикълът **„Осем ноктюрни“**, поредицата от 15 пиеси **„В памет на Бах“**, импровизацията **„Лист-парафраза“**, **„Соната за Чик“**, клавирните цикли **„Картини за пиано“** и **„Забавна музика“**.

Тези творби са отнесени приблизително към вторият период, поради особеностите на стила им. Над много от композициите си Економу работи продължително време, някои започва през 70-те и довършва през 80-те години.

Изключителен импровизатор, през 70-те и 80-те години Економу създава много композиции-пародии, имитирайки стила на различни композитори като **„Новелета в стила на Роберт Шуман“**, **„Алегро стрепитозо в стила на Сергей Прокофиев“**, **„Игри в стила на Морис Равел“**, **„Соната в ла мажор в стила на Волфганг Амадеус Моцарт“**, **„Соната в ре мажор в стила на Йозеф Хайдн“**, **„Испания в стила на Исак Албениц“**, **„Адажио в стила на Лудвиг ван Бетховен“**, **„Валс в стила на Шопен“**, **„Унгарски танц в стила на Ференц Лист“**. Тези композиции не съществуват като ръкописи, а са запи-

сани само звуково и до тях за първи път бе осигурен достъп на изследовател, в рамките на тази теоретична разработка.

Много от произведенията, създадени след заселването на композитора в Германия, са нотирани и изследвани от германския музиколог Райнер Щарзонек, други все още са в процес на обработване. В зависимост от това дали творбите съществуват във форма на манускрипт, осъществен от композитора или са нотирани след смъртта му, те са разгледани в една подглава. Произведенията, които са записани само звуково са разделени в друга подглава. В отделна глава са разгледани всички импровизации.

2.2.1. „Прелюд” (“Prelude”)

Това е една от първите пиеси, които Економу създава през 1972 година, след като напуска Московската консерватория и се преселва в Германия. В ръкописа на творбата е отбелязана датата на създаването – 11 август 1972, която е 19-тия рожден ден на композитора. Прелюдът е посветен на Джесами Рейнолдс, съпругата на поета Майк Рейнолдс, и е нотирани от самия автор.

Пиесата се базира на 12-тоново изложение в дясната ръка, очевиден намек за додекафонична серия.

2.2.2. „Екзисосис” („Exisosis”)

Творбата с енигматичен характер е написана през 1975 година. „Екзисосис” в превод от гръцки означава „уравнение” и е математически термин, но очевидно композиторът използва думата в широкия ѝ смисъл като „уравняване” или „уеднаквяване”. Произведението съществува в манускрипт, осъществен от автора, а по-късно е направено печатно издание, което се пази в архивите на фондацията „Николас Економу”. За изследването бе предоставен и запис, на който не е обозначено от кого е изпълнен, но по всяка вероятност е осъществен електронно.

Пиесата е написана във формата на пасакалия, като остинатото е не само в басовата партия, но е допълнено от акорди в дясната ръка, т.е. *basso ostinato* е разположено и в двете ръце, редувайки се комплементарно

2.2.3. Клавирните ноктюрни на Николас Економу

През 70-те и началото на 80-те години на 20 век кипърския композитор Николас Економу създава цикъла от осем ноктюрни. Пиесите съществуват само на запис, като са нотирани години след смъртта на композитора от германския музиколог Райнер Щарзонек. Намерен е ръкопис само на първото ноктюрно, което по-късно е нотиранио дигитално и се разглежда и като отделна пиеса в едно от изданията на фондацията. Манускрипт на това ноктюрно е може би създаден на един по-ранен етап, което обяснява и издаването му като отделна пиеса. Записът на цялостната творба – от осем пиеси - е осъществен от самия композитор в звукозаписно студио в Германия, най-вероятно в пе-

риода около 1982 година. Осемте ноктюрни са белязани с мрачни, наситени краски, със силни динамични контрасти и емоционална зареденост. Те съществено се различават от ноктюрните на Фредерик Шопен и ни връщат по-скоро към тези на ирландския композитор и пианист Джон Фийлд.

Ноктюрните на Николас Економу са трудни за сравнение, те съдържат много елементи на класическия жанр, но и много индивидуални белези. Прекрасни и идилични, те са наситени с много колорит и интензивност. Някои от ноктюрните са спокойни, изразителни и лирични, други са доста мрачни, а трети надхвърлят рамките на класическия жанр, смесвайки елементи на джаз с други съвременни музикални стилистики.

В ноктюрните на Николас Економу съществува търсене на изграждане на фактурна ситуация на няколко нива. Първо фактурно ниво, това е басът или басовата линия. Тя е арпезовидна, а понякога с акордова фактура. Второто важно структурно ниво е „гласът”, песенността, изразителността на мелодичната линия. Тя често е свързана с изразяване на самота, депресия и меланхолия. Економу насища мелодията с емоции, чийто първоизточник е сякаш неизвестен. Ние не знаем дали композиторият е изпитвал подобни страдания или пиесите са плод на чисто творчески експеримент, тъй като музиката като медия често борави с абстрактни, невербални средства. Това което е известно е, че ноктюрните са писани в голям период от време, поне десетилетие, и отразяват различните влияния през които преминава композиторият. Третото ниво са междинните пластове, които се разгръщат в средните клавири регистри. Чрез тях композиторият насища фактурата, като те изпълняват ролята на хармоничен колорит, и подчертават сменящите се емоционални състояния, изразени в „гласът-canto” или мелодичната линия.

Като погледнем в цялост към мащабния цикъл „Осем ноктюрни за пиано” от Николас Економу, можем да обобщим. В отделните пиеси се разгръща интригуващо образно развитие. Така те могат да бъдат изпълнявани като отделни пиеси или като изпълнителски цикли от две, три или четири пиеси. Същевременно цялостното развитие на цикъла впечатлява със своя обем и замах. Може би поради това, след авторската интерпретация, от която за щастие имаме запис, единственото цялостно изпълнение е на сестрата на композитория – пианистката *Таня Економу*.

В осемте ноктюрни на Николас Економу се отразяват традиции от клавирирно ноктюрно на XIX век. На формообразуващо ниво конструктивното мислене е обогатено с похвати от съвременни композиционни техники, характерни за XX век. Впечатлява и присъствието на елементи от джаз инструменталната култура, без това да придава еkleктичен характер.

2.2.4. „Пиеса в си бемол мажор“ (“Piece in B flat major”)

Между творбите, които са първоначално записани звуково, а впоследствие нотирани е „Пиеса в си бемол мажор”. Това е произведение, наситено с много патос, интензивност и напрежение. Въпреки смените в тоналността, пиесата си остава в рамките на тоналното звучене.

Съдбата на съчинението е неизвестна, годината на написването също е неясна. Съдейки по заглавието, което е на немски „Stücke in B dur”, може да се предположи че е написано след 1972 година, когато композиторът се установява в Германия. Творбата съществува в прекрасното изпълнение на Економу, въз основа на която е осъществено и нотирането. В екземпляра, който беше предоставен от фондация „Николас Економу“, не е фиксирано името на човека, осъществил компютърното нотирание.

2.2.5. „Скерцо” (“Scherzo”)

„Скерцо“ на Николаас Економу е интересна и колористична творба, наситена с много движение, цвят, неочаквани стилистични промени. „Скерцо“ е отразено в списъка на произведенията, публикуван в уеб-сайта на фондацията „Николас Економу“ като „Скерцо в сол минор“. Очевидно се касае за грешка, тъй като тоналността е до-диез минор. При направената справка с ръкописа на съчинението се установи, че друго произведение под същото заглавие не съществува. Цялата творба, с изключение на първите два такта и четири такта от средния дял на пиесата, е изградена върху едно непрекъснато триолово осминково движение, при това и в двете ръце.

2.2.6. „На бис“ (“Encore”)

Пиесата е написана през 1974 година, съществува в манускрипт и е изпълнявана от автора през 80-те години, за което свидетелства посвещението, включено в печатното издание на фондацията „Николас Економу“: *„Посвещава се на Чик Къррия и Гейл Моран, двама прекрасни приятели, които харесаха тази пиеса“*. Това посвещение се споменава и по-късно, когато се разглежда творческата връзка между Николаас Економу и Чик Къррия.

2.2.7. „Две незаглавени пиеси“ (“Two Untitled Pieces”)

Тези две пиеси съществуват в нотно издание на фондацията „Николас Економу“. Композициите най-вероятно са нотирани от племенника на Економу, пианистът Николаас Константиноу. В интервю през юли 2016 година, той сподели, че е направил компютърна обработка на множество клавирни творби на Економу, използвайки програма за нотно записване „Финале“. Счита се, че двете пиеси са обединени в единен цикъл поради тяхното родствено сходство. И двете пиеси са с продължителност малко над две минути, и двете звучат в една стилистична линия и най-вероятно това дава основание на Константиноу и на изследователя на клавирното наследство на Економу, да говорим за цикъл

от две неозаглавени от автора пиеси за пиано. Прави впечатление тяхното близко звучене до руско-съветската съвременна музика от края на 60-те и началото на 70-те години – Економу учи в Московската консерватория до 1972 година. Това обяснява актуална алюзия с идеи от клавирни прелюдии на Дмитрий Шостакович, които вероятно познава добре от студентските си години.

2.2.8. „За Мауси“ (“Für Mausi”)

„За Мауси“ е една от малкото творби на Николас Економу, които имат дата на създаване – 26/12/1984 година. Пиесата съществува в ръкопис и е реализирана в издание с помощта на пианиста Николас Константиноу. Звукозапис на автора не съществува, единственият запис е компютърно осъществен. Творбата е кратка, с поетичен, носталгичен характер. Написана е в проста триделна форма.

2.2.9. Клавирни транскрипции

През 80-те години, благодарение на тясното сътрудничество с пианистката Марта Аргерих, Николас Економу създава няколко транскрипции за две и четири пиана. Първата е обработката за две пиана на сюитата ”Лешникотрошачката” на Чайковски, издадена през 1988 година. Записът на сюитата е осъществен и издаден от звукозаписната компания „Дойче Грамофон” в изпълнение на Марта Аргерих и Николас Економу. Двамата многократно изпълняват сюитата за две пиана на концерти в Германия. Гениален аранжъор, Николас Економу съумява да пресъздаде богатството и цветовата палитра на оркестровата версия. Транскрипцията за две пиана на „Лешникотрошачката” е забележително постижение в камерната клавирна литература.

Втората значителна транскрипция е тази на „Годишните времена” на Вивалди за четири пиана, която съществува само в ръкопис и понастоящем се намира във фондацията „Николас Економу” в Лимасол. Транскрипцията е била открита доста време след смъртта на композитора. [6]

Първото цялостно представяне е осъществено през 2007 година от знаменитата пианистка Марта Аргерих в сътрудничество с други пианисти и приятели на Николас Економу в рамките на фестивала „Проектът Марта Аргерих” в Лугано, Италия. Солистите са Дора Бакопулос, Валтер Делахунт, Нелсон Гьорнер и самата Марта Аргерих.

Представяйки транскрипцията на „Годишните пиана” на Вивалди, германският музиколог Райнер Щарзонек изтъква „игривото остроумие и находчива елегантност, свободната инвенция и ефирната музикалност на аранжиранието” За съжаление все още не се е намерила издателска къща, която да издаде транскрипцията, главно поради големия ѝ обем.

2.2.10. Камерно и вокално творчество от 70-те и 80-те години.

Интересът на Николас Економу към камерните формации води до създаването на „Солистичен ансамбъл” („Solisten-ensemble”) през 1977 година, за които пише сюитите „Кипърски картини” за клавирен октет (цигулка, контрабас, кларинет, фагот, тромпет, тромбон, пиано и ударни) и „Кипърски танци” за септет (цигулка, контрабас, кларинет, фагот, тромпет, тромбон и ударни инструменти). Творбите са тясно свързани с кипърската фолклорна музика. С тях композиторият цели да представи част от кипърското културно наследство в Европа.[26]

През първите години от живота си в Германия композиторият се препитава като пише песни за известно звукозаписно студио в Мюнхен. Доказано е, че е създал 62 творби в стил рок между които са „Лека нощ”, „Портокали”, „Също като Гилберт О’Съливан” и редица други. Песните „Наташа“ и „Марина“ са написани в стил шансон.[24]

2.2.11. Филмова музика

През 80-те години Економу пише музика за около 15 филма, осем от които са реализирани и музиката е запазена. Това са:

1. „Оловното време“ („**Die Bleierne Zeit**“), филм на Маргарете фон Тротта, създаден в Германия през 1981 година;
2. „Сестри или балансът на щастието“ („**Schwestern oder die Balance des Glücks**“), филм на Маргарете фон Тротта, Германия, 1981;
3. „Чиста лудост“ („**Heller Wahn**“), филм на Маргарете фон Тротта, Германия, 1983;
4. „Недостижима близост” („**Unerreichbare Nähe**“), филм на Дагмар Хирц, Германия, 1984;
5. „Марлене” („**Marlene**“), филм на Максимилиан Шел, Швейцария, 1984;
6. „Чехов в моя живот” („**Tschechow in meinem Leben**“), филм на Вадим Глоуна, Германия, 1985;
7. „Роза Люксембург” („**Rosa Luxemburg**“), филм на Маргарете фон Тротта, Германия, 1986;
8. „Карантина” („**Quarantäne**“), филм на Нико Хофман, Германия, 1989 [24]

2.2.12. Балетна музика

През 70-те години композиторият работи по проект за балет, наречен „Минотавър”, плод на сътрудничеството с швейцарския драматург Фридрих Дюренмат. За съжаление след смъртта на Дюренмат, Николас прекъсва работата си по балета и никога не го довършва. „Зимна мечта” е друг проект за ба-

лет, който е трябвало да бъде филмиран. През 1975 година балетът „Лабиринт“ по музика на Николас е поставен в Кипър от германската танцьорка Тили Зьофинг.[24]

2.3. Творбите на Николас Економу от последните години

В последния период от краткия си, 40 годишен живот, Николас Економу работи предимно над проекта за рок-опера, наречен „Кулата“ по стихове на Майк Рейнолдс. Запазен е ръкопис за пиано в доста напреднал стадий, който индикира начина на работа на твореца. Економу предпочита да създава музикалните си творби първо за пиано, като ги оркестрира на по-късен етап.[24]

Николас Економу е силно привлечен от балетното изкуство на легендарната Мая Плисецкая, за която създава балетна музика през 1990 година. Във филм, представен от швейцарската телевизия, Николас импровизира на пианото, акомпанирайки на голямата звезда на руския балет. Филмът включва четири различни клавирно-балетни импровизации, изнесени съвместно с известната руска балерина. [26]

В този период няма записани клавирни творби, но има запазени, на звуконосители, многобройни негови импровизационни клавирни съчинения. Единствената нотирана творба, създадена през тези години е „Разговор със себе си“ за соло флейта. Това е една от малкото пиеси, която носи дата на създаване 28/03/1992. Тази творба пресъздава душевните терзания на твореца по един неповторим начин. Сякаш цялата болка на изстрадалата му душа е събрана в самотния, понякога пронизващ, а понякога галещ звук на флейтата.[24]

Глава III

Импровизаторското майсторство на Николас Економу

Най-отличителната черта на клавирното мислене на Економу е афинитетът му към импровизаторското инструментално изкуство. Това е негова ярка същност в контекста на творческата композиторска традиция във втората половина на XX век. Затова акцент на настоящето теоретично-клавирно изследване е сравнително широк поглед към същността, процеса и постиженията в музикалната импровизация както като цяло, така и в частност към обширното клавирно импровизационно дело на кипърския композитор. Това е още по-необходимо, защото голяма част от пиесите, записани в музикални звукозаписни студии в Германия или при домашни условия от Николас Економу, са изцяло плод на негови импровизаторски-композиторски търсения. Поради това се разглежда сравнително подробно, в исторически и технологичен план, развитието на импровизаторското изкуство и то от съвременна позиция.

3.1. Историческо развитие на музикалната импровизация (в частност на клавирната импровизация)

Музикалната импровизацията като такава е неотделима част от творческия композиционен процес. „The New Grove Dictionary of Music” я дефинира като „създаването на музикално произведение или крайната форма на музикална творба в процеса на изпълнението ѝ”. Според същият източник импровизацията може да включва непосредствена композиция, осъществена от изпълнителя както и да бъде разработка върху вече съществуваща структура. Добре известни примери на импровизация в западноевропейската музика са добавяне на непълно нотирана част, орнаментиране, украсяване на дадена част, композиране на каденца или създаване на произведение в някаква стандартна форма (напр. фуга или вариации) върху даден материал. [28]

Способността да се импровизира е била високо ценена през вековете и много от знаменитите композитори от бароковата, а по-късно от класическата и романтичната епоха са били също така майстори в импровизаторското изкуство. Сред тях са Йохан Себастиан Бах, Волфганг Амадеус Моцарт, Феликс Менделсон-Бартолди, Фредерик Шопен, Ференц Лист и много други. Тази традиция се е запазила и до днес, въпреки че възможностите за импровизация в стандартния класически репертоар са много малко. В наши дни музикалната импровизация все още съществува в източните култури и в западната традиция на джаза. [28]

Николас Економу е бил добре запознат с традицията на импровизацията както на майсторите на класическата музика, така и на джаза. В последното интервю преди смъртта си, осъществено от кипърската телевизия на 22-ри декември 1993, Економу говори за тази забележителна способност на редица гениални композитори, да създават музика във формата на импровизация. [8]

Тук трябва да споменем Николас Економу, който през 80-те години създава „Импровизация в четири части“, базирана на сюитен принцип. За пример могат да се дадат частите им – прелюдия, фуга, ария и токата, които са широко използвани импровизационни форми в епохата на барока.

Съществуват исторически доказателства, че Моцарт и Бетовен са били прекрасни импровизатори, създали редица вариации върху теми, базирани върху техни импровизации. И двамата са участвали в своеобразни импровизаторски състезания. Волфганг Амадеус Моцарт се състезава с Муцио Клементи, а Бетовен с Йохан Хумел и Йозеф Волфи като използват забележителна форма на импровизаторско изкуство – тема с вариации.

Следвайки пътя на тази клавирна традиция, Николас Економу създава три цикъла във формата на тема с вариации. Това са „Валс с вариации“, „Вариации върху една тема“ и „Вариации по тема на Корели“. Композиторът ек-

спериментира с класическата форма, разширявайки диапазона ѝ по един иновативен начин.

Импровизаторската традиция продължава и през романтичния период в прекрасните композиции на Ференц Лист, Феликс Менделсон, Антон Рубинщайн, Клара Шуман и много други. В духа на романтичната традиция са някои творби на Николас Економу като например „Лист-парафраза“, както и импровизацията му в стила на унгарска рапсодия. Те съчетават импровизаторска страст и изключително добро познаване на творчеството на великия унгарски композитор Ференц Лист.

В края на XIX век ситуацията радикално се променя. Изпълнителите са често ангажирани да повтарят малък брой добре известни класически творби. Техният личен принос е почти изцяло в нюансите на изпълнението, а свободно орнаментиране не съществува.

Големият немски философ Теодор Адорно пише в края на главата „Красотата на изкуството“ в своя последен труд „Естетическа теория“ за музикалната импровизация и нейната естетическа стойност. Той твърди, че всяко произведение на изкуството трябва да има т.нар. „thing-character“ или „нещо-характер“, чрез което неговата духовна същина се проявява. Обаче Адорно поставя под въпрос импровизацията, въпреки че има предвид класическата импровизация, а не джазовата, която той дълбоко ненавижда. [1]

В друго свое произведение – „Призми“, което е сборник от есета върху различни теми, Теодор Адорно подробно разглежда импровизацията в джаза, за съжаление в изключително негативна светлина. В основата на отричането на жанра стои неговата „популярност“, достъпност до ниво на елементарност, стандартизацията на хармоничните схеми, на което Адорно се явява заклет враг. [2]

През XX век импровизацията се явява една от най-отличителните характеристики на джаза, която го разграничава от други жанрове. На практика не съществува друг тип музика, която до такава степен да се осланя на композиране в момента на изпълнение. Основно изискване към всеки музикант, занимаващ се с джаз е да се издигне до определено ниво на креативност. Много различни гами, от класически, пентатонични, блюзови до модални могат да бъдат използвани в джазовите импровизации.

Обикновено в процеса на смяна на хармонията, джазовият изпълнител избира ноти от съответния акорд и композира мелодия, която да съответства на хармоничната поредица. Разбира се, това е доста повърхностно обяснение, тъй като на практика импровизаторът има и други възможности за изменения, той може да развие акомпаниращата хармония, да прави изменения дори в структурата на пиесата и т.н.

Сътрудничеството с известния джаз-пианист Чик Къррия както и с редица други импровизатори, между които е и руския композитор Родион Щедрин, дават на Николас Економу възможност да разгърне своя талант в тази област. В съвместните импровизации, които осъществяват по време на фестивала „Мюнхенско клавирно лято“ през 1982 и 1983 година те довеждат това позабравено изкуство до нови висоти.

Тук е мястото да споменем сонатата „Ортодоксия“ на Николас Економу, в която младият композитор използва редица алеаторни похвати и индикирани с графични обозначения клъстери. В „Песен за свободата“ авторът поставя някои клъстерни означения, които дават известна интерпретационна свобода на изпълнителя. Тези две произведения бележат едно своеобразно начало в развитието на съвременни композиционни техники в кипърската клавирна музика. В соната „Ортодоксия“ за първи път Економу експериментира с алеаторни похвати, създавайки епизоди с интересен сонорен ефект. Като редува конвенционална музикална нотация с алеаторна, композиторият създава произведение, при което съществува връзка между някои особености на кипърския фолклор и алеаторния начин на изразяване. Економу вмъква части със свободна безмензурност и условно обозначени ритмични стойности като дава възможност на изпълнителя да импровизира.

3.2. Разлики между композиция и импровизация при Економу

Много може да се говори относно разликата между импровизация и композиция и коя форма е първоначална и по-стойностна. Счита се, че импровизацията е персонален акт на музициране, който се отнася за определен момент, т.е. не е създаден да се репродуцира и повтаря.

Нотните знаци и ритъмът се записват, защото са носителите на музикална информация, но това не е единствената причина да записваме музикалните идеи. Дефиницията за съществуване на музикална нотация я определя като намерение за запазване на текстуалния материал, с възможност за изпълнителско претворяване на творбата на по-късен етап.

Музикалната партитура е траен документ за творческо постижение. Дори и когато музикалното изпълнение е минало, партитурата остава като доказателство. Партитурата е свидетелство за творческия индивидуализъм на автора и отражение на времето на създаване.

Звукозаписът изпълнява много сходна с партитурата функция, функцията на увековечаване или поне запазване на музикалния опит. Това е и предпочитаната форма за музикално документиране на Николас Економу, дори повече, по този начин, със звукозаписна импровизация, Економу като че ли държи пиесите запазени за собствена употреба.

Липсата на необходимост за увековечаването им на хартия, за да ги направи достъпни за други изпълнители, е типична за кипърския композитор. Импровизацията на запис не документира подготовката, а само крайния продукт. Това е една от главните причини защо импровизираната музика е считана за по-маловажна от обществото – обсебена от нотираната музика като символ на постижение. Композициите-импровизации на Николас Економу не служат на никаква определена цел от позицията на амбициозен композитор. Вероятна причина да не ги нотира е, че не е виждал смисъл в това начинание от позицията на ярък клавирен импровизатор. При нотното пресъздаване и повторението на музикалното преживяване той, сякаш като джазов музикант, търси уникалния творчески импулс.

Записът на композиция обаче, се третира по съвсем различен начин, разглежда се като кулминация на реализацията на истински, дълъг творчески процес, който е започнал преди изпълнението, а партитурата е документ за това.

Някои композитори показват подготовката си, черновите си, плана за деня и други. Това е доказателство за сериозни намерения. Въпреки че, партитурата е най-предпочитаното средство за документиране на една музикална творба, това едва ли е единственото. Повечето от пиесите на Николас Економу не са нотирани, но са записани звуково – в радио предавания, в домашни условия или в звукозаписно студио.

Много от композициите му са изпълнени в реално време, т.е. когато са създавани. С това те попадат в категорията на импровизиациите. Слушателят оценява дадено музикално изпълнение по различен начин, когато знае, че то е импровизация.

Своеобразна диалектика се формира между предопределената и спонтанната форма. Въпреки че импровизацията няма фиксиран текст, тя има предварително решена структура. В джаза, блуса и фламенкото съществува определена хармонична и метрична рамка, в която се осъществява импровизацията.

Оценяването на процеса на създаване на музикална творба е много важен елемент при импровизацията. Джазовата импровизация често е групова дейност, а композицията е индивидуална. И двата процеса са акт на откритие. Само импровизаторът открива музиката, като в същото време определя нейната посока. Съществуват групи от импровизатори, което е практика в джазовия стил. Силно впечатление прави джазовата импровизация на съмишленици като Чик Кърия и Николас Економу, както и съвместното изпълнение на квартета – Родион Щедрин, Николас Економу, Пол Гулда и Чик Кърия

В някои от източните традиции, като рага, както и в джаза съществуват модели за музициране (например джазовите стандарти), които се заучават и

след това се използват при импровизация. Това помага на изпълнителите – импровизатори да дадат приемливо изпълнение. Наблюденията върху Економу показват, че той е отвъд тези модели. Неговите импровизации не са дори имитации в определен стил, а композиции, които звучат съвременно, но с белези на определена епоха или стил.

След този кратък преглед на импровизацията през вековете ще разгледаме как всички тези влияния са отразени в творчеството на Николас Економу и се пречупват през забележителния му импровизаторски талант. Голяма част от творбите му от 70-те и 80-те години на ХХ век влизат в тази категория, тъй като са записани звуково, а не нотирани, което предполага силен импровизаторски елемент. Отделно от това композиторият създава редица импровизации за радио и телевизионни предавания, както и по други поводи.

Като клавирен изпълнител Николас Економу набляга на качеството да забравя за себе си, когато изпълнява определена творба. Той чувства, по негови думи, че в процеса на музициране е своеобразен „проводник” и средство за предаване на композиторските идеи. При интерпретатора Економу съществува силен афинитет на вярност към творбата и уважение към оригиналната композиторска идея. Същевременно той притежава забележителен талант да импровизира в различни стилове, до степен, в която слушателят „потъва“ в имитирания стил. В този ред на мисли, можем да подчертаем, че с необикновения си дуалистичен талант на задълбочен интерпретатор и на прекрасен „имитатор“, пианистът Николас Економу е доказан майстор на клавирното импровизаторско изкуство.

3.3. „Импровизация в четири части“ от Николас Економу

Тази композиция под заглавие „Импровизация“ е включена в албум на Николас Економу, издаден във вид на грамофонна плоча (33 1/3 стерео) от музикалната къща „Артистик“ (Artistic) в Траунройт, Германия. Записана е през март 1978 година от Улрих Краус в Музикалната академия в Мюнхен (Hochschule für Musik - München).

В този албум Николас изпълнява също така творби на Моцарт, Шуман и Чайковски. Композиторият се впуска в свободни импровизации, запазвайки някои стилни особености на бароковата музика, но пречупени през един съвременен поглед и като форма, и като звучене. В своите импровизации Економу съчетава креативната искра със сериозни познания в областта на история на музиката. Неслучайно цикълът започва с част, озаглавена „Прелюдия”.

Николас Економу третира формата на прелюдиране като въведение към цикъл. Същевременно, подобно на Бах, прелюдията открива контрапунктното развитие във форма на fuga. Може би поради това, в записа на творбата, първите две части са в особено „формоединство”- прелюдия и fuga. В изда-

нието „Импровизация в четири части”, осъществено от фондация „Николас Економу”, прелюдията само открива клавирият импровизационен цикъл и тя е последвана от токката и ария. Едва в края, фугата закрива сюитното развитие. Това различно формообразуване в запис от 70-те години и по-късното издание, очертава едно ново ниво на импровизационна мобилност на формата. Същевременно трябва да подчертаем, че в записа, осъществен от автора-импровизатор, арията и токката са на трета и четвърта позиция, следвайки разположението на първите две пиеси-прелюдия и фуга. В анализа, се опираме на нотното издание, осъществено от фондация „Николас Економу”. Може би, това е още едно ниво на „импровизационност”, нещо типично за творчеството и житейския път на композиторът-импровизатор и пианист.

Втората пиеса на цикъла в изданието на фондацията е наречена „*Токката*”. Подобно на прелюдията, токката е тип пиеса, характерна за бароковата епоха. Обикновено написана за клавирият, тя включва виртуозни елементи, определени да покажат изпълнителско майсторство. [4]

През XIX век токката се налага като самостоятелно произведение, т.е. не е следвана от фуга. Известен пример за „романтична” токката е „Токата” опус 7 на Роберт Шуман. Други известни токати принадлежат на композитори от XX век като например Сергей Прокофиев, Димитър Ненов и Арам Хачатурян. Морис Равел нарича последната част на клавириятна сюита „Гробът на Курпен” – „Токата”.

Токката на Николаас Економу от „Импровизации в четири части” съдържа някои елементи на бароковия стил като същевременно звучи съвременно. Съществува известно сходство с емблематичната токката на Прокофиев, което вероятно е напълно несъзнателно, тъй като Економу импровизира своята токката без никаква предварителна подготовка.

Следващата трета част от цикъла е наименувана „*Ария*”. Тя звучи тържествено и вгълбено. Жанрът на арията в инструменталната музика е силно повлиян от вокалната музика, което категорично присъства в тази импровизация на Економу. Терминът „ария” произхожда от древногръцката дума „aer”, която значи „въздух, атмосфера”. Той се асоциира с красива, рееща се във въздуха мелодия в солистичната, строфична песен. Показателно е, че арията е била използвана за тема към вариации, което отново ни насочва към импровизационното начало на жанра. [23]

Последното съчинение от цикъла „Импровизации в четири части” е „*Фуга*”. В нея Економу смесва доста успешно бароковата форма със съвременното звучене, създавайки интересна и убедителна четиригласна фуга. Авторът използва доста свободен контрапункт, а и не може да бъде по друг начин, тъй като фугата се базира на импровизационен момент и някои контурно-

интонационни „странности“ не могат да бъдат избегнати, а може би са и търсени.

Творбата е изключително ефективна и брилянтно изпълнена от композитора. Невероятно е да си представим, че Николас Економу я създава във формата на импровизация. Толкова са ярки и тематичния материал, и характерът на пиесата. Това свидетелства за особената му дарба да създава произведения почти интуитивно.

3.4. Вариационни цикли за пиано на Николас Економу.

3.4.1. Вариационната форма и нейното развитие в исторически план

Клавирната вариационна форма с нейния принцип на изменение, както и връщане към нещо познато, носи в себе си силен импровизационен момент. Поради това в класическия Виенски и Романтичен период, вариационната форма е любима форма на сценична клавирна импровизация. Най-ярки импровизатори, и то в изграждане на вариационна импровизация, са Волфганг Амадеус Моцарт, Лудвиг ван Бетовен, Йохан Хумел, Сигизмунд Талберг, Ференц Лист и много други клавирни изпълнители и композитори.

Във вариационната форма на Николас Економу, изключително подчертано е импровизационното клавирно начало. Характерни за големите клавирни майстори, към които можем да прибавим кипърския пианист-композитор, е търсенето на импровизаторска свобода и удоволствие от импровизацията. Може би, поради това, два от крупните вариационни цикъла на Економу – „Вариации върху тема от Корели“ и „Вариации върху една тема“ – не са нотирани от автора. Те са записани от самия автор като плод на клавирна импровизация в домашни условия или като подготовка за концертна импровизация. Те (двете клавирни вариации), са нотирани много по-късно по авторски запис от негови изследователи. Съществуващият нотен текст е осъществен от пианистите Ратко Делорко и Ян Фила, с помощта на фондация „Николас Економу“.

Историята на създаването на вариациите на Економу както редица други негови творби е неизвестна. Най-вероятно те са написани през 80-те години, но дали са били поръчка за радиопредаване или просто са плод на творческата стихия на композитора, е все още под въпрос. След смъртта му семейството се заема да разшифрова множеството касети, на които Николас Економу е записвал произведенията си и вариациите са между тях.

3.4.2. „Вариации върху тема от Корели“ („Corelli -Variationen“) от Н. Економу

Вариациите са създадени върху популярна тема на италианския композитор Арканджело Корели, творил през бароковата епоха. Темата е

заимствана от третата част - „Гавот“ на неговата соната за цигулка и чембало оп.5, № 10 във фа мажор.

„Вариациите върху тема от Корели“ на Николас Економу следват принципите на вариационното формообразуване. Те могат да бъдат характеризирани като тип вариации, които след изложението на темата не следват само един мелодичен контур и при които мелодичната форма на темата не е просто декорирана с допълнителни ноти или заменена с парафраза. Въпреки че съдържат някои елементи на „характеристични“ вариации, творбата на Економу се доближава до т.нар. „вариации-фантазия“, в която всички параметри са предмет на радикални промени. При Економу отделните вариации са ясно разграничени, но техният обем варира, в резултат на което някои вариации са значително по-дълги от други. В този случай не можем да говорим за формален, структурен контур, при който фразовата структура на темата се запазва във вариациите. Творбата се отличава със силно импровизационен елемент, за който бележи честата смяна на размера, разлика в обема на отделните вариации и т.н.

Цикълът „Вариации върху тема от Корели“ е крупна поредица от шестнадесет вариации. Както се споменава по-горе, не съществува авторски манускрипт. Изданието на фондацията е подпомогнато от Министерство на образованието и култура на Република Кипър и осъществено от пианиста Ратко Делорко. „Вариации върху тема на Корели“ са издадени в единични екземпляри с държавна подкрепа през 2003 година. В процеса на работа над клавирния вариационен цикъл, се откри голямо разминаване между авторския запис и дешифрирането, осъществено от Ратко Делорко. Прави впечатление по-богатата звукова субстанция на творбата, записана от автора и по-фрагментарния нотен текст. Всъщност има и други вариации, които не са дешифрирани. Те са главно пред зоната на VI-та и XIV вариации от изданието на фондация „Николас Економу“.

Цялостно клавирният цикъл на Економу изглежда инспириран и под знака на импровизационната стилизация.

3.4.3. „Вариации върху една тема“ („Variationen über einiges Thema“) от Н.Економу

Анализът на тази вариационна творба се базира на изданието на фондацията под редакцията на Ян Фила, както и на авторския запис. Подобно на предишното вариационно съчинение („Вариации върху тема от Корели“), „Вариации върху една тема“ не е нотирано от Николас Економу или до този момент не е открит нотен запис на творбата. Това естествено създава трудности при нейното анализиране, въпреки доброто разшифроване и редактиране от пианиста Ян Фила. В нотното издание цикълът е записан от

единен вариационен поток без разделяне и цифроване на вариациите. Разделението на творбата на отделни вариации е осъществено от авторката за по-добър изпълнителски анализ.

Вариационното произведение е с продължителност от 7 минути. То започва с изложение на ярко запомнящата се тема. Тя има класическо излъчване. Както вече се споменава, ясният и добре структуриран строеж на фразите ни напомня на творбите от класическия Виенски период в края на XVIII век. Темпото е $J=126$. Структурата на фразите е осем-тактова, обособена като въпрос и отговор (4+4).

3.4.4. „Валс и вариации в ре минор“ („Walzer und variationen – d moll“)

Творбата на Николас Економу „Валс и вариации в ре минор“ е открита само в ръкопис в архива на композитора, съхраняван във фондация „Николас Економу“. Самото изписване на произведението има няколко варианта. Единият е „Валс в ре минор“ / „Walzer (in) d moll“. Така е изписан в ръкописа. Другото наименование, по всяка вероятност дадено от някой музиколог, подчертава жанра на творбата – „Валс и вариации в ре минор“ / „Walzer und variationen – d moll“. Произведението е вероятно написано в по-ранен етап и е останало встрани от интереса на автора за концертно изпълнение и запис. Вариационното съчинение е компютърно обработено от пианиста Николас Константину.

Основание да поставим анализа на валсовите вариации в зоната на третата глава, където се разглеждат композициите е, че в тях преобладава импровизационният композиторски замах. Този характерен за Николас Економу композиторски маниер понякога води до известна „незавършеност“ на творбата или съществуването само на звуков запис, или само на нотен текст, в което отново има импровизационен елемент в липсата на финално завършване. Последният импровизационен елемент в създаване на клавирната композиция от Економу е особено видна във „Валс в ре минор“. Тази пиеса съществува в допълненият списък (Updated list) на композициите на автора, издаден от фондация „Николас Економу“ през 2009 година, който ни беше предоставен от майката на композитора – Хариклия Економу. По необясними причини творбата не е включена в списъка на уеб-сайта на фондацията от 2016 година.

Вариационното произведение „Валс в ре минор“ е с продължителност от шест минути, въпреки тринадесетте вариации, от които то е изградено. Темата е от 16 такта, които по указание на автора се повтарят. Този композиционен принцип на повторен строеж не е продължен в следващите вариации.

Жалко, че нямаме звукозапис на произведението, осъществено от автора. Това би дало съвършено друго разбиране за творбата. Сега, в електронно

обработения вариант липсва темброво-динамическа контрастност, агогическа нюансираност, както и богата скала на клавирно отзвучаване, заслушване и тишина.

3.5. Други импровизационни творби на Николас Економу, които имат звукозапис, но не са нотирани.

Между творбите на кипърския пианист композитор, които не са нотирани са пиесите от клавирния цикъл „В памет на Йохан Себастиан Бах”, „Лист-парафраза“ и „Соната за Чик“.

3.5.1. Клавирен цикъл „В памет на Йохан Себастиан Бах” (“Hommage a J.S.Bach”)

Цикълът е създаден по поръчка на Баварското радио и съдържа 15 пиеси. Отделните пиеси са били изпълнявани в различни радиопредавания, посветени на класическата музика. Композиторият е имал за задача да импровизира в духа на Йохан Себастиан Бах, запазвайки известни стилови и жанрови особености на творчеството на великия немски композитор.

Информацията, която се предоставя в настоящето изследване, е известна от интервю на Николас Економу за кипърската телевизия РИК 1, направено дни преди трагичната му смърт на 29 декември 1993 година. В него той накратко споменава за осъществяването на поредицата. Създаването на пиесите - импровизации е имало за цел, според автора, да провокира интереса на една доста интелигентна аудитория, каквато е немската, по този свеж и непретенциозен начин. Николас Економу акцентира върху важността на таланта да импровизира по време на бароковата епоха и колко високо е била оценявана тази способност. Един от великите импровизатори на бароковата епоха е бил и самият Йохан Себастиан Бах.

Цикълът “Hommage a J.S.Bach” или „ В памет на Йохан Себастиан Бах” е достъпен само във формата на компакт диск, осъществен от фондацията под заглавието „ Н. Економу. Творби за пиано III”. Нотация на пиесите все още не е осъществена. Сред кратките импровизации, чиято продължителност варира между 1.41 минути и четири минути има само едно изключение – това е импровизация № 14, наречена „Водопадът; Шопен”, която е осем минути. Общото времетраене на петнадесетте пиеси от цикъла е около 40 минути.

С цялостното изграждане на обемния клавирен цикъл сякаш се оглежда пътя, който трасира Йохан Себастиан Бах за следващите поколения европейски композитори.

3.5.2. Клавирна творба ”Лист-парафраза” (“Liszt Paraphrase”)

Безспорен майстор на клавирната парафраза е унгарския композитор Ференц Лист, който е бил забележителен импровизатор. Лист пише многобройни парафрази за пиано, базирани на теми от италиански опери като Верди-

евите „Риголето“ и „Ернани“, Моцартовата опера „Дон Жуан“, както и върху някои Вагнерови опери като „Танхойзер“ например. Парафразата като жанр има общи черти с вариационната форма, но не е структурирана така.

„Лист-парафраза“ на Николас Економу е интересно произведение, което съществува само на запис, осъществен от самия композитор – пианист. Нотно издание и разшифроване на звукозаписа все още не е осъществено. Предполагаме, че тази творба е създадена за немските радиослушатели, подобно на „В памет на Йохан Себастиан Бах“. Творбата не е просто имитация в стила на Лист, въпреки че съдържа цитати от негови творби както и пианистични похвати, характерни за великия романтик. Парафразата на Економу носи белезите на своеобразния му композиторски „глас“, а романтичните и съвременни елементи са неотделимо свързани. Отново се прокрадва влиянието на Чик Кърия и джазовата стилистика като цяло. Това личи в специфични ритмични и хармонични особености на произведението, които се комбинират и разгръщат на фона на патетични тематични образувания в стила на Романтизма от XIX век. Творбата демонстрира не само добро познание на творчеството на Ференц Лист, но и истински импровизаторски талант. При гостуването си в Никозия, Кипър, през септември 2015 година, изключителната пианистка и близка приятелка на композитора Марта Аргерих, прожектира видеоматериал от студийен запис в немско студио с гениално изпълнение на Николас Економу на „Мефистовалс“ от Ференц Лист. Това е още едно доказателство за отличното му познаване на клавиурната естетика на унгарския романтик.

„Лист-парафраза“ на Николас Економу е реализирана/записана най-вероятно в периода, когато той записва „Мефистовалс“ на Ф. Лист през 1980 година. Очевидно има силно взаимовлияние при създаване на двата звукозаписа. Десет-минутната парафраза е изключително виртуозна творба.

3.5.3. „Импровизации в стил на различни композитори“ (“Improvisationen/Stilparodien“)

Диск с импровизации на композитора ни бе предоставен от фондация „Николас Економу“ през юли 2016 година. Творбите, които ще бъдат разглеждани по-долу бяха включени в списъка на композициите на Економу, публикуван в уебсайта на фондацията през 2016 година. Очевидно, поради импровизационния характер на пиесите е съществувала неяснота по отношение на тяхната „легитимност“ като композиции и те никога не са били включвани в предишни опити за класификация на клавиурното творчество на Економу. Например в списъка на творбите от 2009 година, тези импровизации не се споменават въобще.

Пиесите-импровизации са девет и са стилизации в стила на различни композитори. Както и други пиеси, които се разглеждат по-горе, те са записа-

ни и може би излъчени в ефир от Баварско радио, Мюнхен. Това обяснява и немското заглавие на пиесите, които традиционно в каталога на Економу са на английски или гръцки език.

Три от импровизациите са в стил на гениите от Виенската класика – Хайдн, Моцарт и Бетховен. Други три са в клавирния стил на Шопен, Лист и Шуман, а още три са в стила на съвременни композитори – Албениц, Равел, Прокофиев. В диска се упоменава, че деветте импровизации са дигитално ремастерирани от един от изследователите на Економу. Това е немският музиколог Райнер Щарзоне. Същият изследовател е проучил и нотно записал крупния клавирен цикъл на Економу – „Осем ноктюрни“. Пиесите в неговото подреждане са в следния ред:

1. “Novelette im Stil von Schumann”;
2. “Allegro strepitoso im Stil von Prokofiev”;
3. “Jeux im Stil von Ravel”;
4. “Sonata A dur im Stil von Mozart”;
5. “Sonata D dur im Stil von Haydn”;
6. “España im Stil von Albeniz”;
7. “Adagio im Stil von Beethoven”;
8. “Walzer im Stil von Chopin”;
9. “Ungarische Rhapsodie im Stil von Liszt”.

Същото подреждане на клавирните импровизации е реализирано и в допълнението към тазгодишното издание на каталога на творби „Николас Економу“. Всяка една от пиесите трае от малко над три минути, така както е валсът “im Stil von Chopin“, до деветминутните сонати “im Stil von Haydn” и “im Stil von Mozart”. Общото времетраене на цялата поредица импровизации в стил на различни композитори е над 50 минути. Това говори, че поредицата е замислена като рецитал в стилови импровизации.

Според предпочитанията на немскоговорящата публика, този своеобразен рецитал започва с „Новелета в стила на Шуман“ и завършва с жанровите импровизации „Валс в стил на Шопен“ и „Унгарска рапсодия в стила на Лист“. В средата на поредицата от девет импровизации, на четвърта и пета позиция са две изумителни в познаването на стилистиката на високия Виенски класически стил, сонати-импровизации. Тук, в двете тричастни сонати, далеч се надхвърля изкуството на импровизацията. Сонатата в ла мажор в стил на Моцарт съдържа всички атрибути на Моцартовото инструментално мислене. Още по-впечатляващо е, че това изящно имитиране Николас Економу постига почти без да използва натрапчивата техника на повторението. В сонатата в стил на Хайдн, която е в ре мажор и е пета импровизация, пианистът-

композитор идеално имитира неговото тематично развитие. Отново е развит традиционния за Виенската класика тричастен сонатен цикъл.

Куполът на цялостната поредица е импровизацията във форма на Адажио в ла бемол мажор, което е в стила на Лудвиг ван Бетовен. Въпреки рондо-сонатната конструкция, вариационността е двигателят на развитието на впечатляващата по своя обем и съдържателност стилизация. Изцяло Виенската поредица импровизации е разделена от жанрова стилизация в стила на Исак Албениц. В нея композиторият разгръща различни клавирни идиомни стъпки, характерни за танцовата култура в различни региони на Испания. Това е най-виртуозната пиеса, може би, защото е разположена между три класически стилизации.

Сравнително в началото на поредицата на втора и трета позиция, след новелетата в стил на Шуман, Николас Економу импровизира в стила на близките до него по време Прокофиев и Равел. Отново той осъществява това с поразителното си качество на „музикален хамелеон“ да прониква и реализира най-същностни стилови характеристики на ярки европейски композитори. Естествено, това Николас Економу не би могъл да осъществи, ако не е пианист от висока класа. Така рециталът-поредица от девет импровизации в стила на различни композитори се превръща в антология на европейската клавирна музика.

Финал на тази своеобразна клавирна антология е импровизацията във форма на унгарска рапсодия, в която се инкрустират теми от творбите на Лист – ноктюрно „Любовна мечти“, „Утешения“ и рапсодии. Въпреки това, те не се възприемат като цитати, а влизат съвсем естествено в импровизационния поток на свирене на Економу. Две от най-удачните импровизации на Николас Економу са в стила на Лист. Това са „Лист-парафраза“ и „Унгарска рапсодия в стила на Лист“. Други две творби, които са изградени на принципа на импровизацията и клавирната стилизация са двата цикъла – „Картини за пиано“ в шест части, „Забавна музика“ в десет части и творбата „Отражения“ за пиано. И трите композиции са включени в диск на фондация „Економу“ – „N.Economou/Works for Piano II“. Времетраенето на този диск е отново около 60 минути, което говори за изпълнителска рецитална програма, най-вероятно отново излъчена по немско радио.

3.5.4. „Картини за пиано“ (“Pictures for Piano”)

При едно от последните посещения във фондацията „Николас Економу“ през юли 2016, се откри компакт диск с творби, които преди това не бяха предоставени за изследване. Техните заглавия са включени в обновения списък на творбите на композитория, който беше публикуван в уебсайта на фондацията.

Между тези творби е цикълът „Картини за пиано“. Творбата е шестчастна и трае около 30 минути.

Съществува известна алюзия за известната творба на руския композитор Модест Мусоргски „Картини от една изложба“.

Прави впечатление изключителната картинност на пиесите от цикъла. Възможно е това да са страници от негова филмова музика, което обяснява особената образна комуникативност на „Картини за пиано“ на Николас Економу. Клавирният цикъл има аналогия с подобна шестчастна сюита на българския композитор Димитър Ненов. И двете сюити-картини на Николас Економу и Димитър Ненов, не биха могли да бъдат създадени без изключителното импровизаторско майсторство на пианистите.

3.5.5. „Забавна музика“ („Quatschmusik“)

„Quatschmusik“ или „Kwatschmusik“ (друго заглавие на същото произведение) е жизнерадостен цикъл от пиеси за пиано. Той трае 25 минути. В превод „Quatschmusik“ означава „забавна, развлекателна музика“, а съвсем буквалният превод означава „безсмислица“. Цикълът се състои от десет части, наситени с контрасти между пиесите. Частите са озаглавени както следват:

1. Танго; 2. Бавно темпо; 3. Едноглас или унисон; 4. Акорди; 5. Бързи щрихи; 6. Ария; 7. Остинато; 8. Едногласна тема. Барок; 9. Менует; 10. Антракт. Танго.

3.5.6. „Отражения“ („Reflections“)

Пиесата „Отражения“ е музикална импресия, в която откриваме клавирни пространства с романтичен замах, неслучайно тя е с времетраене малко над девет минути – това е времетраенето на баладите на Шопен, рапсодиите на Лист.

Творбата започва с клавирен епиграф. Подобен ефект е използван в много други значителни едночастни клавирни пиеси от времето на Романтизма. Постепенно развитието добива драматичен характер, а в съпоставката на крайни регистри на инструмента личи стремеж към съвременна изразителност. Същевременно в пиесата композиторският замисъл е в отразяване в клавирна импровизация на духа на произведения не само на гореспоменатите композитори, но и на Брамс, Мусоргски. В „Отражения“/„Рефлексии“ на Николас Економу се отразява необикновенното за ХХ век триединство от проникновен класически изпълнител, талантлив композитор и вдъхновен импровизатор.

3.5.7. Клавирна соната „Соната за Чик“ („Chick Sonata“)

Клавирното произведение „Соната за Чик“ е виртуозна и експресивна творба, чиято динамичност и бликаща енергия поразява слушателя и го оставя буквално без дъх. Очевидно сонатата е написана през 80-те години, когато Николас Економу се запознава с бележития американски джаз пианист Чик

Кърия. Роден импровизатор, Николас Економу намира в лицето на Чик Кърия това, което често описваме като „сродна душа“ – съмишленик, приятел и извор на вдъхновение. Възхищението на композитора към иновативната и енигматична личност на Чик Кърия се изразява в различни форми. Николас Економу му посвещава композициите за пиано – „Три пиеси за Чик“ и „Соната за Чик“. Произведението, чисто формално, следва структурата на сонатната форма, в която се очертават три основни части – бърза, бавна, бърза. Въпреки че е организирано в единна монолитна форма без прекъсвания и само с една генерал пауза, в творбата е налично ясно разделение между отделните части. Пиесата е с продължителност от около 18 минути.

3.5.8. „Три пиеси за Чик“ (“3 Stücke für Chick”)

„Три пиеси за Чик“ не носят дата на създаване. Те са плод на импровизаторското сътрудничество със световноизвестния джаз пианист Чик Кърия. Възстановени са от звукозапис на автора, направен в началото на 80-те години, като са разшифровани, както и други творби на Економу, от немския музиколог Райнер Щарзонек.

3.6. Клавирни импровизации в сътрудничество с други музиканти

Търсещата натура на Николас Економу води до особено интересна и продуктивна среща с джаз-пианиста Чик Кърия през 1981 година, когато го посещава в къщата му в Лос Анджелис. Идеята да излезе от строгите рамки на класическата музика или както самия Економу заявява през 1982 година „*нуждата да смекчи строгите ритуали на класиците*“, довежда до това сътрудничество. Те изнасят концерти в рамките на Мюнхенския летен клавирен фестивал през 1981 и 1982 година. Звукозаписната компания „Дойче Грамофон“ издава част от тези концерти в албум, наречен „На две пиана“.

Творбите, които двамата музиканти композират съвместно са „**Сюита-импровизация**“, включваща 9 пиеси и „**Инвенция-импровизация**“. Те също така импровизират по шест пиеси от цикъла „Микрокосмос“ от унгарския композитор Бела Барток и пиесите на Чик Кърия „**Завръщане в къщи**“ („**Homcoming**“) и „**Дует за две пиана в три части**“.

3.6.1. „Инвенция-импровизация“ за две пиана

(Съвместна творба-импровизация на Чик Кърия и Николас Економу)

Творбата е публикувана в компакт-диска „На две пиана“, издание на звукозаписната компания „Дойче Грамофон“. Години по-късно, след смъртта на Николас Економу, е преиздадена от френска компания – „Суони е колори“ („**Suoni e Colori**“), като част от интеграла „Изкуството на Николас Економу, Диск №7“ („**L'art de Nicolas Economou Volume VII**“). Съществува и видеозапис

на пиесата-импровизация от концерта, проведен в рамките на фестивала „Мюнхенско клавирно лято“ през 1982 година. „Инвенция“ е изпълнена на бис в края на продължилия повече от час концерт на Николас Економу и Чик Къррия.

Пиесата е с времетраене от около 5 минути. Макар и съвместна, творбата е по-близка до импровизационните стилови особености на творчеството на Николас Економу. Написана в полифоничен, имитационен характер, пиесата съчетава изключителната виртузност и на двамата изпълнители с интересно, иновативно мислене.

„Инвенция“ е написана в триделна форма, като средният дял е изключително интересен поради естеството на клавирното изпълнение. Този дял е силно повлиян от друга съвместна пиеса – „Вътре в пианото“ („Inside the piano“) от цикличната творба „Сюита–импровизация“. Двата изпълнители създават интересен сонорен епизод с много акустични звукови ефекти като едновременно дърпане на струните на пианото и повторение на най-ниското „ла“ в регистъра на пианото, съпоставяне на крайни регистри, синкопиране и други. Формата на творбата е оформена като тематичния материал от първия дял е представен отново в една виртуозна импровизационна надпревара между двамата талантиливи пианиста.

3.6.2. „Сюита-импровизация“

(Съвместна творба – импровизация на Чик Къррия и Николас Економу)

Със сигурност цикличното импровизационно произведение е създадено на концертния подиум през 1982 година. Това е един съвместен концерт на двамата изключителни пианисти и импровизатори в рамките на фестивала „Мюнхенско клавирно лято“ (Münchener Klaviersommer). Сюитната импровизация трае 26 минути и 30 секунди.

Клавирната поредица съдържа девет кратки пиеси: „Прелюд“, „Балада“, „Токата“, „Хумореска“, „Инвенция“, „Фуга“, „Ария и Остинато“, „Валс“ и хумористично-иновативната пиеса „Вътре в пианото“ („Inside the piano“). Чик Къррия предлага тематичните идеи за две пиеси – „Завръщане в къщи“ и „Дует за две пиана“, които са частично написани и върху които двамата частично импровизират. И в двете пиеси написаните дялове се редуват с пасажки, където само ритъмът и хармонията са фиксирани като база за импровизация.

Отново според Економу, тази иновативна и интерактивна комуникация между двамата музиканти е опит за възстановяване на забравеното през 20 век изкуство на импровизацията в така наречената „класическа музика“, вероятно най-важната първоначална форма на изразяване. Композитора споделя: „В продължение на векове се е считало за абсолютно естествено композитора

да интерпретира собствените си творби, но и да импровизира, така че да създава творба в процеса на изпълнение. Натискът за тясна специализация е довело до отмирането на това изкуство. Съпоставянето на класическа интерпретация и свободна импровизация е начин да се върне изненадата, възлението и спонтанността при създаването на музика.“ [13]

3.6.3. Съвместни импровизации на трима пианисти – Ф. Гулда, Н. Економу и Ч. Къррия.

През 1982 година Економу представя още едно подобно сътрудничество между него, Чик Къррия и известния пианист Фридрих Гулда. Тримата импровизират заедно в стил, който би могъл да бъде наречен „фюжън“ в продължение на часове. Концертите им от „Мюнхенско лято“ са записани и филмирани, макар и никога да не са издавани на компакт диск.

Всеки от изпълнителите оставя свой импровизационен почерк. Въпреки съчетаването на разнородни клавирни стилове, съществува творческо единство, което се осъществява на принципа на инструменталната игра и непосредствеността в пианистичната изява. Николас Економу се справя блестящо в партньорството на тези именити изпълнители. Неговите импровизации, доста „по-класически“ от на другите двама, са белязани с виртуозен размах и разкриват солидните му познания в областта на композиционното изкуство. Импровизациите на Економу естествено влизат в по-комуникативен клавирен разговор с импровизационните идеи на Фридрих Гулда.

3.6.4. Съвместни импровизации на четирима пианисти – Родион Щедрин, Николас Економу, Чик Къррия, Пол Гулда.

По време на следващото издание на „Klaviersommer“ в столицата на провинция Бавария, е осъществена още една забележителна „среща“. На една от концертните изяви от фестивала е поканен и бележитият съветско-руски композитор Родион Щедрин. Оформя се един блестящ квартет пианисти – Николас Економу, Чик Къррия, Родион Щедрин и Пол Гулда (синът на Фридрих Гулда). Те импровизират на четири пиана в произведение, опряно на цитати от клавирни пиеси на Шопен. Импровизационната творба, както се вижда от едно писмо на Економу, е съвместна идея на кипърския композитор и Родион Щедрин. Те я озаглавяват „В памет на Шопен“ („Homage to Chopin”).

Заклучение

Клавирните творби на Николас Економу са създавани в продължение на няколко десетилетия, през които се променят изразните средства и естетическите търсения на композитора. Произведенията му са белязани от разнородни влияния, като същевременно съдържат много характерни елементи на съвременната клавирна литература на XX век.

Въпреки променливата, изключително рецептивна природа на Николас Економу, по отношение на единството на стила, в творчеството му се открояват определени константни елементи на клавирния език. Това се специфични звукови и ритмични формули, характерни елементи на фактурата и формите на структуриране.

Пианото е инструмента, чрез който творецът се изразява най-добре. Николас Економу се стреми да достигне пределите на инструмента като „медия“, т.е. изразно средство само по себе си и средство за комуникация със слушателя, използвайки крайни регистри, търсене на максимално ярки динамически „изригвания“ и същевременно достигане до „потъване“ в отново максимално тихи динамически клавирни звуци. Търси смесване на пианистични тембри при контрастно функциониране на различни регистри на инструмента. Всичко това съчетано с необикновена клавирна педализация, гарантирана при един невероятен звуков контрол.

След внимателен анализ на творбите за пиано и незаписаните нотни клавирни импровизации на Економу правят впечатление някои особености на клавирния строеж и клавирното мислене на кипърския композитор:

- съществува редуване на традиционно и нетрадиционно изложение на музикалните идеи с многообразие на звуковите формули, идващи от различни музикални стилове – от барока до джаза;
- има търсена фактурна диалогичност между плътна звукова материя и монодична линеарност;
- впечатлява използването на дишащото пространство на клавирната „тишина“, което създава ефект на психологическо очакване и импровизаторски замах;
- авторът е изключителен импровизатор и свободно прелива различни типове метрична и безмензурна организация;
- изключително впечатляващо е неговото умение да създава рецитално пространство с клавирно импровизиране и то директно на сцената или звукозаписващото студио, което оказва влияние при съграждане и на неговите записани и издадени клавирни пиеси;
- като цялост клавирното мислене на Економу е неординарно и зашеметява с богатството си, както на клавирен техницизъм, така и с композиторски идеи и пианистична импровизационност, в истинския смисъл на понятието.

Силно впечатление прави и многообразието от хармонични решения и оригиналната употреба на акорди в клавирната тъкан, което формира някои от особеностите на клавирния строеж в произведенията на Економу. В творбите

му традиционните основни типове акордово изложение: монолитна акордика; клъстерни акордови построения; акордово тремоло на разделени на съставни интервали акордови конструкции; арпезовидно изложени акорди; широко разположени акордови вертикали (с голямо разстояние между отделните гласове); както и предшествани от украшения като форшлази и морденти клавирни акорди се комбинират с акордова маса със сонорна характеристика, т.н. „камбанен звън“, наситени със секунди, нони и септими.

В акордовите последования с хорално изложение, при които двете ръце си делят хармоничните „извисявания“, широкото разположение на акордовата тъкан често подпомага диференциацията на хоризонталните линии-пластове. Това е видимо търсено от автора в неговите творби. В някои случаи Николас Економу наслажда гласове, вертикали и акордика, като чрез натрупване на тоновия обем и със съчетаване на педално отзвучаване постига оригинално клавирно изграждане.

Интересно за нас, като балкански жители, са характерните особености на ритмичните идиоми в клавирния строеж на творбите на Економу. В ранното си творчество Николас Економу се позовава често на фолклора като източник на непресъхващо вдъхновение по отношение на ритмични и метрични формули.

„Хамелеонската“ натура на композитора търси и намира идеи чрез имитиране на редица творби, стилове и жанрове. Влиянията са многобройни, започвайки от кипърската народна музика, събрала влияния от гръцката и турската музикални култури, руската традиция (православна и академична), както и от естетически идеи, битуващи в страните от Близкия Изток, с които Република Кипър граничи.

Композиторът и клавирният импровизатор Николас Економу живо се интересува от неравноделните метрични форми, като използва широка скала от тях и ги вплита в своите джазови импровизации - зона на актуалност и търсене в клавирната дейност на пианиста. Друга форма, която естествено заимствува от кипърския фолклор, е безмензурната метричност, характерна за песенния фолклор. Тя идва от най-древните корени на кипърската култура.

Това е базата, на която стъпва Николас Економу при своите клавирни достижения в авторската си музика. Неговото широко клавирно наследство е създадено в един непродължителен 40-годишен живот. Това са авторски творби за пиано, клавирни транскрипции. Също така пиеси-импровизации и сюити-импровизации, някои от които са записани, други са разшифровани в последно време, а трети не са разшифровани и до този момент.

Пианистът Економу има интересна изпълнителска дискография. Негови записи от студийна дейност, както и от радио и телевизионни директни из-

лъчвания, очертават Николас Економу като най-яркия представител на кипърската клавирна музика от втората половина на 20 век.

Атеистичната, жизнерадостна натура на композитора го държи далеч от религиозна екзалтация, философските му и поетични търсения остават до края на живота му светски. Импулсивната му природа му осигурява богатство от състояния, моментните вдъхновения често рефлектират в кратки, написани сякаш на един дъх творби. Въпросите за живота и смъртта го вълнуват трайно, но те никога не го довеждат до религиозно упование и мистицизъм. Виталността и искреността на творчеството му са израз на средиземноморската му природа – земна и истинска.

Композиторът споделя в дневника си: *„Аз оставих несвършени неща. Не мога да понеса да продължавам. Липсва ми дисциплината(и нека да бъде извинен) необходимия егоизъм. Нека моите творби бъдат свидетелство на усилията ми, ако изобщо някой се интересува да ги изследва.“* [26]

Да се надяваме, че това първо теоретично изследване на клавирното наследство на видния кипърския творец Николас Економу ще даде своя принос за запазване на паметта на композитора и популяризиране на творчеството му.

Основни приноси на дисертационния труд

1. За първи път цялостното клавирно наследство на Николас Економу е тема на теоретично изследване.
2. Дисертационният труд очертава импровизаторското майсторство на композитора и пианиста като висока зона на неговата творческа стихия.
3. В хода на изследването се откри CD диск с две клавирни сюитни импровизации - „Pistures for piano”, “Quatschmusic” – които не бяха описани досега в списъците на фондацията за клавирното наследство на Економу.
4. За пръв път се осъществява пълен опис на **25** клавирни творби на кипърския автор, реализиран в Каталог, който е неизменна част от дисертационния труд.
5. За първи път е направена периодизация, която отразява промените в творческия почерк и търсенията на композитора.
6. В изследването са разгледани особеностите на клавирния строеж и клавирното мислене на кипърския композитор с акцент върху определени константни елементи на музикалния език.
7. Дисертационният труд поставя делото и клавирното наследство на Николас Економу в осъзнаване на значимостта на твореца като най-ярък представител на съвременната кипърска култура.
8. В изследването се обобщава изпълнителски опит и наблюдения.

Каталог на клавирните творби на Николас Економу (1953-1993)

- I. **„Песен за свободата“** (“*Song of freedom*”), пиеса (1970)
- II. **„Ортодоксия“** (“*Orthodoxia*”), соната в четири части (1970)
 1. Moderato poco a poco magnifico
 2. Prestissimo gagliardo
 3. Recitativo improvvisazione, ad libitum
 4. Meditamento
- III. **„Детски приумици“** (“*Kinderlaunen*”), цикъл от 16 миниатюри (1972)
 1. „Въпрос“
 2. „Валс в стила на Прокофиев“
 3. „Приспивна песен“
 4. „Гръцки танц“
 5. „Псалм“
 6. „Мексикански танц“
 7. „Мечта“
 8. „На Шопен, Чайковски от Прокофиев“
 9. „Магазин за играчки“
 10. „Морски етюд“
 11. „Етюд“
 12. „Каприз“
 13. „Любопитство“
 14. „Меланхолия“
 15. „Черно-бяла импровизация“
 16. „Отговор“
- IV. **„Прелюд“** (“*Prelude*”), пиеса (11/08/1972)
- V. **„На бис“** (“*Encore*”), пиеса, (1974)
- VI. **„Скерцо“** („*Scherzo*”), пиеса
- VII. **„Екзисосис“** (“*Exisosis*”), пиеса (1975)
- VIII. **„Две неозаглавени пиеси“** (“*Two Untitled Pieces*”)
- IX. **„Импровизация в четири части“** (“*Improvization in Vier Satzen*”)
 1. Прелюдия; 2. Токата; 3. Ария; 4. Фуга
- X. **„Пиеса в си бемол мажор“** (“*Piece in B flat major*”)
- XI. **„Осем ноктюрни“** (“*8 nocturnes*”)
 1. Adagio, tempo rubato
 2. Tempo di valse
 3. Quasi improvvisando, sempre piano
 4. Tempo libre, capriccioso
 5. Molto ritmico, ben marcato

6. ...
7. Adagio, quasi una fantasia
8. ...

XII. *„Вариации по тема от Корели“ (“Corelli Variations”)*

XIII. *„Вариации върху една тема“ (“Variationen über einiges Thema“)*

XIV. *„Валс с вариации в ре минор“ (“Walzer mit variationen in d moll”)*

XV. *„За Мауси“ (“Für Mausi”)*, пиеса (26/12/1984)

XVI. *„Три пиеси за Чик“ (“Drei Stücke für Chick“)*, три миниатюри.

XVII. *„В памет на Й.С.Бах“ (“Hommage a J.S.Bach”)*, цикъл от петнадесет пиеси*

1. 1:41
2. 1:55
3. 2:17
4. 2:44
5. 2:42
6. 1:56
7. 1:55
8. 3:22
9. 1:33
10. 3:08
11. 2:41 (Fuge zweistimming)
12. 4:12
13. 2:17
14. 8:03 (Wasserfall; Chopin)
15. 1:01

XVIII. *„Лист-парафраза“ (Liszt-paraphrase)*

XIX. *Импровизации (Improvisationen)*

1. „Новелета в стила на Роберт Шуман“ (“Novelette im Stil von Robert Schumann”)*
2. „Алегро стрепитозо в стила на Сергей Прокофиев“ (“Allegro strepitoso im Stil von Serge Prokofiev”)*
3. „Игри в стила на Морис Равел“ (“Jeux im Stil von Maurice Ravel”)*
4. „Соната в ла мажор в стила на Волфганг Амадеус Моцарт“ (“Sonate A dur im Stil von Wolfgang Amadeus Mozart”)*
5. „Соната в ре мажор в стила на Йозеф Хайдн“ (“Sonate D dur im Stil von Joseph Haydn”)*
6. „Испания в стила на Исак Албениц“ (“Espana im Stil von Isaak Albeniz”)*
7. „Адажио в стила на Лудвиг ван Бетовен

- (“Adagio im Stil von Ludvig van Beethoven”)*
8. „Валс в стила на Фредерик Шопен“
 (“Walzer im Stil von Frederic Chopin”)*
9. „Унгарска рапсодия в стила на Ференц Лист“
 (“Ungarische Rhapsodie im Stil von Franz Liszt”)*
- XX. **„Картини за пиано” (“Pictures for Piano”)**, цикъл от шест пиеси*
1. 2:44
 2. 6:34 (Promenade; Stufen)
 3. 5:19 (Promenade; Großstadt)
 4. 3:32 (Halbtöne)
 5. 4:16 (Promenade)
 6. 9:15 (Bartok)
- XXI. **„Забавна музика” (“Quatschmusik”)**, цикъл от десет пиеси*
1. 2:30 (Tango)
 2. 3:33 (Langsam)
 3. 1:32 (Einstimming)
 4. 2:47 (Akkorde)
 5. 2:06 (Schnelle Figuren)
 6. 3:49 (Aria)
 7. 2:32 (Ostinato)
 8. 3:49 (Thema einstimming; Barock)
 9. 2:04 (Menuett)
 10. 1:11 (Zwischenspiel; Tango)
- XXII. **„Отражения” (“Reflections”)***
- XXIII. **„Соната за Чик” (“Sonate für Chick”)**
- XXIV. **„Инвенция за две пиана” (“Invention a deux pianos)**
 Импровизация-инвенция от Чик Къррия и Николас Економу
- XXV. **„Сюита-импровизация за две пиана” (“Improvisation: Suite a deux pianos)**
 Импровизация-сюита от Чик Къррия и Николас Економу
1. Прелюд
 2. Балада
 3. Токата
 4. Хумореска
 5. Инвенция
 6. Фуга
 7. Ария и остинато
 8. Валс
 9. „Вътре в пианото“

Библиография

1. Адорно, Теодор – „Естетическа теория“ (“*Esthetic Theory*”), редакция на Робърт Юло-Кентор, издание на University of Minnesota Press, 1997 г.
2. Адорно, Теодор – „Призми“ (“*Prisms*”), издание на The MIT Press, 1967 г.
3. Грифитс, Пол – „Алеаторика“, “*The New Grove Dictionary of Music and Musicians*”, редакция на Станли Сади, издание на Macmillan Publishers, Лондон, 1995 г.
4. Дийн, Джефри – “*The Oxford Companion to Music*”, редакция на Алисън Латъм, издание на Oxford University Press, 2003 г.
5. Економу, Таня – Интервю със сестрата на композитора от 1/1/2011.
6. Економу, Хариклия – Интервю с майката на композитора от 12/04/2011.
7. Економу, Рица – интервю с първата учителка на композитора, архив на канал РИК 2, предаване „Изкуство и култура“ („*Τέχνη και Πολιτισμός*“) от 30/12/1993.
8. Економу, Николас, интервю на журналиста Парис Потаמידис от 12/1993, излъчено в предаването „Изкуство и култура“ („*Τέχνη και Πολιτισμός*“) на 30/12/1993 по канал РИК
9. Економу Николас, „Детски приумици“, (“*Kinderlaunen*”), детски етюди за пиано с предисловие на Йоахим Драхайм, издание на Edition Modern 2220, 1994г; ISMNM-2000-0000-9
10. Енциклопедия „Британика“, www.britannica.com/art
11. Зорн, Елмар – Биографично есе „В памет на Николас Економу“, Biographical essay “*In remembrance of Nicolas Economou*”, 1994 г. , www.nicolaseconomou.com
12. Зорн, Елмар – Събрани критики на Николас Економу, около 1984 г. www.nicolaseconomou.com
13. „Изкуството на Николас Економу“ („*L’ Art de Nicolas Economou*“), седем компакт диска, публикувани след смъртта на композитора.
14. Константинову, Николас – интервю с племенника на композитора от 31/07/2016
15. Кенеди, Майкъл, „Ноктюрно“, *Concise Oxford Dictionary of Music*, издание на Oxford University Press, 1996, 2004г.
16. Либи, Денис – „Импровизацията след 1800 година“, *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, редакция на Станли Сади, издание на Macmillan Publishers, Лондон, 1995 г.
17. Мартинез, Аманда Роуз – „Импровизационният мозък“ (“*The Improvizational Brain*”), *Seedmagazine.com*, 2015 г.
18. Мюлер, Ян Ролф – „*In gutter Stimmung*“ („В добро настроение“), статия в „*Neue Musikalische Zeitung*“, NMZ 4/1997 г.
19. Прендергаст, Рой – „Филмовата музика – едно пренебрегнато изкуство“ (“*Film Music /A Neglected Art*”), второ издание на W.W. Norton & Company, Ню Йорк, 1992 г.
20. Рейнолдс Майк – *In Memorium* (В памет на Николас), 25/11/1996.

www.nicolaseconomou.com

21. Рокуел, Джон – „Роберт Уилсън планира олимпийско събитие”, статия, публикувана на 27/2/1983 г. във вестник „Ню Йорк Таймс”.
22. Уагенхайм, Алън – „Джон Фийлд и ноктюрното“ (“John Field and the Nocturne”), издание на Xilibris Corporation, 2006 г.
23. Уестрап, Джек – „Ария“, The New Grove Dictionary of Music and Musicians, редакция на Станли Сади, издание на Macmillan Publishers, Лондон, 1995 г.
24. Фондация „Николас Економу”, Лимасол, Кипър – Пълен списък на завършените и компютърно обработени творби на композитора от 14/4/2009.
25. Фондация „Николас Економу” – „Спомняйки си Николаас Економу” („Remembering Nicholas Economou”), документален филм на режисьора Стийв Склер, продукция от 2012 г.
26. Фондация „Николас Економу” – биография и дискография на композитора, публикувани в официалния интернет сайт, www.nicolaseconomou.com
27. Фондация „Николас Економу” – презентация от 21/05/2009, проведена в зала Кастелиотиса в Никозия под заглавието „Личност с много измерения” (“Multidimensional personality”); слово на Елмар Зорн, непубликувано.
28. Хорсли, Иможен – „Импровизацията“, The New Grove Dictionary of Music and Musicians, редактиран от Станли Сади, издание на Macmillan Publishers, Лондон, 1995 г.
29. Щарзонек, Райнер, Cyprus Today, October-December, 2008, newsletter of www.moi.gov.cy

Публикации на автора във връзка с дисертационния труд.

1. Димова-Георгиева, Г. „Клавирна соната „Ортодоксия“ на Николас Економу“ – Годишник 2013 на АМГИИ – Пловдив, стр.109/115.
2. Димова-Георгиева, Г. „Клавирен цикъл „Детски приумици“ на Николас Економу“ – Пролетни научни четения 2014, АМГИИ – Пловдив, стр.117/121.
3. Димова-Георгиева, Г. „Отношението на Теодор Адорно към масовата култура и значението му днес“ – Международна научна конференция „Изкуство и образование – традиция и съвременност“, 23–24 октомври, 2014, АМГИИ – Пловдив, том II, издаден през 2015 в Пловдив, стр. 192/203.
4. Димова-Георгиева, Г. „Клавирните ноктюрни на Николас Економу“, Пролетни научни четения 2015, АМГИИ – Пловдив, стр.102/111.
5. Dimova Georgieva, Galina “Some Piano Compositions by Nicolas Economou, Notated Post Mortem from the Composer’s Recordings”, International Journal of Literature and Arts, Science Publishing Group, Volume 3, Number 5 – 1 October 2015, Musical Theory, Psychology, Pedagogy and Performing, p. 25/30.
Published online June,20, 2015, <http://www.sciencepublishinggroup.com/j/ijla>
ISSN: 2331-0553 (Print); ISSN: 2331-057X (Online)

ПРИЛОЖЕНИЕ I

Каталог на изпълнителската дискография на Економу

А. Дискове и плочи на Економу с изпълнение на творби от други композитори.

Б. Дискове и плочи на Економу с изпълнение на негова авторска музика в регистрации на фондация „Николас Економу“.

В. Видеозаписи с изпълнения от негови телевизионни предавания.

ПРИЛОЖЕНИЕ II

Снимков материал от архива на композитора.